

**INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION**

Med äran i behåll

Gloria och Virtus i Ciceros tal mot Antonius

Gloria Incorrupta

Gloria and Virtus in Cicero's Orations Against Antonius

Marcus Myrbäck

Termin: VT 2022
Kurs: IL2502, 30 hp
Nivå: Master
Handledare: Mats André

Abstract

Master's Thesis in History of Ideas

Title: Gloria Incorrupta. Gloria and Virtus in Cicero's Orations Against Antonius

Author: Marcus Myrbäck

Year: Spring 2022

Department: Literature, History of Ideas and Religion, University of Gothenburg

Supervisor: Mats André

Examiner: Gustav Holmberg

Keywords: Cicero; Sallustius; Caesar; Antonius; Gloria; Nobilitas; Virtus; Late Republican literature; Roman Moral Concepts; Quentin Skinner

This essay, by applying principles derived from the thought of Quentin Skinner, explores the Roman concepts of *gloria* and *virtus* in the prose literature of the late Roman Republic, primarily in the writings of (in order of importance) Cicero, Sallustius and Caesar, with particular attention in the analysis given to Cicero's orations against Antonius, the Philippics. While the concept of *virtus* is generally acknowledged to be a national virtue of the Romans, this essay argues that *gloria* is of paramount importance in the mind of the most prolific prose writer of the late Republic, and that it is viewed by Cicero in his last struggle against Antonius as the desired end above all others, resulting from the exercise of *virtus* for the benefit of the Republic. Considerable attention is given to the self-image and worldview of the Roman nobility, in light of which the shadowy outlines of our central concepts are brought forward.

1. Inledning	4
1.1. Ärans väg	4
1.2. Frågeställning	5
1.3. Syfte och motivering	5
1.4. Material	6
1.5. Teori och metod	7
1.6. Forskningsläge	11
2. Nobilitas	15
2.1. Adels historia	16
3. Den romerska himmelens moralstjärnor	27
4. Dygdens belöning och eftervärldens minne	36
4.1. Gloria hos Cicero och Sallustius	37
4.2. Gloria hos Caesar	44
5. Talen beträffande Antonius	45
5.1. Inledning	45
5.2. Analys	47
5.3. Fallna män och eftervärldens minne	52
5.4. Det nionde talet och äreminnet över Servius Sulpicius Rufus	52
5.5. Det fjortonde talet och soldaterna som stupade på ärans fält	56
5.6. Sammanfattande överläggningar	60
5.7. Outforskade marker	63
6. Avslutning	64
7. Källförteckning	66
8. Latinska utgåvor och textkritiska kommentarer	67
9. Litteraturförteckning	69

1. Inledning

1.1. Årans väg

Moraliska begrepp är inga *eviga* stjärnor på människans himmel, för alltid utstrålande samma ljus, samma färgnyans, i samma sammansättning av förhållanden till varandra. Moraliska begrepp och andra värdeord är, liksom de flesta frukter från kulturens träd, föränderliga, ombytliga, utsatta för små förskjutningar, där det enda eviga är det eviga vardandet. Men moraliska stjärnbilder har likväl många gånger funnits – ett antal dygder, laster (eller synder), värdebegrepp som är förbundna och kanske till och med intimt intrasslade i varandra – men tids nog märker historikern, att dessa sammansättningar upplösts och dess beståndsdelar vandrat vidare till nya stjärnkonstellationer. Andra sådana stjärnor rör sig genom århundraden från stjärnhimmelens mittpunkt till dess ytterkanter. En gång i tiden, i vår egen kulturkrets, kunde med vördnad i blicken dygder som kyskhet och gudfruktighet beskådas. Det är begrepp som idag för en förtvinande stjärnstoftsmiljö i ytterkanten av stjärnhimmelen. Andra har skjutits fram, som solidaritet och medmänsklighet.

Det republikanska Roms invånare levde som alla mänskliga varelser i en värld präglad av uppfattningar om rätt och orätt, om gott och ont, om vilka sätt att vara människa, man och kvinna på, som är förebildliga och vilka som inte är det. Men det var ett moraliskt universum i många avseenden främmande från vårt. I några fall har deras moralbegrepp inga genomskinliga motsvarigheter i svenskan, och kan inte översättas utan förbehåll och brasklappar. *Pietas* är svår att få till på svenska, utan längre beskrivningar som förklarar både dess religiösa konnotationer samt de till familje- och släktförhållanden och klientskapet. I andra fall finns motsvarigheter, men där begreppens klang skiljer såg åt de båda språken emellan. *Gloria* ser ära som sin svenska spegelbild, men där svensken av idag kopplar ära till ärelystnad, fåfänga och femton minuter i rampljuset, kunde romaren höra klangen av den där förblivande berömmelsen, den där sanna äran, som är det enda ”som förmår lindra livets korthet genom eftervärldens minne, som utverkar att vi är närvarande fastän frånvarande, att vi lever trots att vi är döda, slutligen, detta enda på vars trappsteg människor kan ses stiga till himmelen”.¹ Det är en moralisk föreställningsvärld som är främmande, men också gåtfullt lockande, som hägrar där i fjärran, bortom dimman. Denna uppsats skall ägnas framför allt tre begrepp, *gloria*, *nobilitas* och *virtus*, och undersöka hur de hänger samman.

---

¹ Cicero, *Pro Milone*, 95. Alla översättningar från latin är mina.

1.2. **Frågeställning**

Den mest grundläggande frågeställning som vägleder detta arbete är vilka uppfattningar om begreppet *gloria* som tar sig uttryck i Ciceros fjorton tal mot Marcus Antonius. Vad är *gloria*, enligt Cicero, hur når en person den och varför är den eftersträvansvärd? En undertråd till denna grundläggande fråga är hur förhållandet mellan *gloria* och *virtus* ser ut. Cicero talar nämligen ofta om *virtus* och om ett för republiken gagneligt uppträdande i samma andetag som han nämner *gloria*. För att besvara frågan om hur förhållandet mellan *gloria* och *virtus* ser ut förefaller det vidare ofrånkomligt, att denna uppsats också måste ställa sig frågan vilken innebörd Cicero tillskriver *virtus*. Sammanhängande med detta ämnar denna uppsats även ställa frågan vad för slags person det är som Cicero har i åtanke, när han talar om *gloria* och *virtus*? Vem åtnjuter denna ära? Vem förkroppsligar denna romerska nationaldygd? Vi skall i svaret på denna fråga få en bild av silhuetten av den förebildlige *romaren*, så som Cicero föreställer sig honom.² Det ska förvisso dröja ungefär 200 år till dess att kyrkofadern Tertullianus för första gången låter en penna nedteckna ordet *romanitas* ("romerskhet") i skriften *De pallio* (Om manteln), men uppfattningar om romersk identitet var förstås talrika även innan den kunde sammanfattas eller innan det blev brukligt att sammanfatta den med ett enskilt ord. För att åstadkomma denna granskning av *gloria* och *virtus* måste vi ägna utrymme åt den samhällsgrupp, för vilka dessa begrepp ägde oöverskattbar betydelse. Detta var den romerska adeln, *nobilitas*.

1.3. **Syfte och motivering**

Med Quintilianus' kända ordalydelse var Cicero namnet, inte på en människa, utan på vältaligheten själv.³ De filippiska talen är på många sätt Ciceros svanesång, hans intellektuella testamente, ett förblivande försvar inte bara för *libertas*, den republikanska frihetsideologi som uppställer krav att staten ska styras av lagar, av personer som hålls ansvariga för vad de gör, att personer på demokratisk väg väljs till sina ämbeten, utan även för en civiliserad romares världsåskådning, för vad det innebär att vara romare, med alla de ståndpunkter och värderingar som vidhäftar en sådan existensform. Dessa tal är en vägvisare – inte den enda, men en viktig sådan – till det romerska folkets föreställningsvärld, med dess värderingar och ståndpunkter som beståndsdelar, vilka Cicero i sina utläggningar ideligen åkallar och åskådliggör. De är också en vägvisare till att förstå omständigheterna kring den romerska republikens fall (och

---

² I de texter som kommer vara föremål för denna undersökning är det nära nog uteslutande män Cicero talar om, när han föreskriver beteende, och till, då han yttrar dessa ord.

³ Quint. Institutio 10, 112: "Cicero non hominis nomen, sed eloquentia habeatur."

återuppståndelse i kejsarväldet). Genom att, som föreliggande undersökning ämnar göra, bedriva språklig anatomi utifrån ett antal väsentliga begrepp på dessa fjorton tal som skrevs och hölls i republikens dödsstund kommer grunddragen i en föredömlig romares siluett att visas. Syftet med denna språkliga anatomi är att få en klarare bild över den idémässiga och språkliga sidan av republikens fall. Vi vet att detta anrika statskicks mötte sin undergång under korsandet av Rubicon, nära en egyptisk strand, på slagfälten på Greklands fastland. Vi vet att tusentals soldater drog sina svärd och höjde sina sköldar till dess beskydd. Men med vilka begrepp försvarades den? Vilka ord uttalades med vördnadsfull stämma i senaten för att komma till dess intellektuella undsättning och rättfärdiga dess existens?

1.4. Material

Den kanske mest självklara utgångspunkten för att undersöka Ciceros uppfattningar kring begreppet ära vore väl den text han författade och gav namnet *De gloria* (Om äran). Tyvärr är detta verk i två böcker förlorat. Vi vet att det en gång funnits, då Cicero själv hänvisar till det i bok två av *De officiis* (Om plikterna). Olyckligt och förunderligt nog är den siste kände ägaren av detta verk ingen mindre än Petrarca, som i ett brev till juristen Luca da Penne beskriver, att han en gång ägt dessa böcker (vilka han beskriver med orden, “singulares libri duo De gloria”, de dyrbara exemplaren av Om äran), men att han lånade ut dem till en vän som aldrig gav dem tillbaka.⁴ Tänk, att ett verk överlever den romerska republikens fall på 40-talet, överlever till det västromerska rikets fullständiga sammanbrott år 476 e.Kr., att detta verk sedan överlever hela den långa medeltiden, för att gå förlorat samtidigt med renässanshumanismens inbrott!⁵ Nåväl. Fastän den stora förlust det innebar att *De gloria* gick förlorad är det faktiskt fallet att Ciceros texter kryllar av utläggningar och tankegångar kring begreppet *gloria*. Föreliggande arbete ämnar undersöka sina frågeställningar utifrån Ciceros fjorton tal mot Antonius, även kallade *de filippiska talen* (med anspelning på Demosthenes tal beträffande kung Filip den andre av Makedonien). Ronald Syme har i ofta citerade ordalag beskrivit dem: “The Philippics, the series of speeches in which he assailed an absent enemy, are an eternal monument of eloquence, of rancour, of misrepresentation”.⁶ Det första av dessa höll Cicero i senaten den 2 september år 44 och det fjortonde höll han i senaten den 21 april år 43.

---

⁴ Okänd författare, ”Orosius de Gloria”, *The Retrospective Review* (1820), s. 328. För mig tillgänglig genom Göteborgs universitets databas:

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxkl15&view=1up&seq=356&skin=2021>

⁵ Alla årtal är före Kristus om ej anges.

⁶ Ronald Syme, *The Roman Revolution* (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 103.

Men vi skall också stifta bekantskap med en rad andra texter skrivna under republikens sista år, för att skapa sammanhang och klangrum för de betydelsebärande begrepp uppsatsen undersöker. Inte bara andra texter från Ciceros hand – brev, filosofiska avhandlingar och tal – utan också den sena republikens två andra stora prosaförfattare, Caesar och Sallustius, skall bli läsaren kända. I synnerhet den senares röst kommer att bli som en andra stämma i detta körverk med avseende på *gloria*, *nobilitas* och *virtus*.

1.5. Teori och metod

För denna undersökning begagnar uppsatsförfattaren de insikter – den teori och metod – Quentin Skinner lägger fram i två artiklar, nämligen *Meaning and Understanding in the History of Ideas* och *Motives, intentions and the interpretation of texts*.⁷ Däremot föreligger inget 1:1-förhållande mellan Skinners ramverk och denna uppsats. Skinners föresats är förmodligen bäst lämpad, åtminstone för att i fullgod mån förverkliga dess anspråk, för en undersökning vars omfattning vida överstiger de utrymmesbegränsningar denna uppsats måste förhålla sig till. När Skinner uppmanar till att "delineate the whole range of communication which could have been conventionally performed on the given occasion by the utterance of the given utterance, and, next, to trace the relations between the given utterance and this wider linguistic context as a means of decoding the actual intention of the given writer", faller det på sin egen orimlighet, att ett sådant anspråksfullt materialinsamlade och jämförande studium mellan Cicero och det litterära och språkliga sammanhanget kan genomföras i sin helhet inom ramen för detta arbete. Dessa anspråk kommer att följas så långt utrymmet tillåter, med andra ord kommer ett begränsat urval med Cicero mer eller mindre samtida författare att ägnas tillbörlig uppmärksamhet, men en fullödig redogörelse för det lingvistiska sammanhanget är inte möjligt.

Föreliggande undersöknings utgångspunkter vilar i, att Cicero i sina tal beträffande Antonius inte i största allmänhet bearbetar filosofiska och politiska spörsmål, som stod han framför en kateder och undervisade elever i politisk eller teoretisk filosofi. Han utlägger alltså inte och har inga anspråk på att uttala "tidlös visdom" eller allmängiltiga, universella, för alla tider vidkommande idéer beträffande *gloria* eller *virtus* som var så viktiga för honom – Skinner hudflänger jakten på "den tidlösa visdomen", "de universella idéerna" och dylikt inom ramen för idéhistoria på grundval av att ett sådant sökande ofta medfört, att idéernas omständigheter

---

⁷ Quentin Skinner, *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*, red. James Tully (New Jersey: Princeton University Press, 1988).

och sammanhang försummas, då den sfäriska, från tyngdlagen fritt svävande ”tidlösa visdomen” inte behöver hämta näring ur någonting så prosaiskt som en faktisk verklighet.⁸ Detta betyder inte att Cicero inte kan ha sagt kloka saker, vidkommande även för andra kulturer och tider än den i vilken han levde. Men det han avsåg att göra var att säga kloka saker danade av dels

- 1) Mer allmänt – vad gäller tidsaxel och geografisk tillhörighet – en viss intellektuell kultur och miljö, närmare bestämt Roms moraliska och politiska traditioner, från vars livs- och samhällsåskådningskälla han har fått och hämtar grundläggande kulturella och intellektuella begrepp, så som de romerska dygderna, *gloria*, föreställningen om den romerska staten, *res publica* och hela det nät av förpliktelser, känslor och idéer och så vidare som svävar omkring den, som dimmor som höljer sig kring en borg i fjärran.
- 2) Mer handgripligt särskilda förhandenvarande omständigheter, som är omedelbart förestående, som präglar vad han säger, vars stoff han bearbetar, vars frågor han besvarar, vars framtid han söker styra. Det skulle kunna uttryckas på följande sätt: Cicero har inte tid (eller motiv) att förehålla en långrandig katederförståelse kring *gloria* eller *virtus*, då han håller sitt första anförande beträffande Antonius den 2 september år 44. Caesar har nyss blivit mördad, stora oroligheter råder i Rom – som alltid vid maktskiftet med oklar tronföljd – och ett inbördeskrig står för dörren. Han måste snarare omedelbart besvara de frågor och bekymmer denna brådskande belägenhet ställer honom inför.

Cicero talar alltså i ett särskilt sammanhang – i de flesta av talen inför den romerska senaten – och behandlar, åkallar och vänder sig till förhandenvarande händelser och söker bearbeta närmast handgripliga bekymmer, exempelvis: hur ska han övertyga senaten om att Antonius är ett hot mot det romerska samhället och att han måste oskadliggöras, att Antonius härar står för dörren och att senaten och senatslojala befälhavare måste mobilisera motsvarande härar. Cicero utlägger med andra ord inte vid något tillfälle i dessa tal "sin abstrakta teori om *gloria* eller *virtus*", utan i varje ögonblick av framläggandet av dessa tankar och argument finns en blandning av genuina försanthållanden, men även försök att styra och manipulera den politiska verkligheten. För att nå till botten av vad Cicero gör i sina tal är det följaktligen nödvändigt, att i största möjliga mån genomlysa vad detta ”särskilda sammanhang” var för någonting, att ge en så klar och tydlig beskrivning av miljö och omständigheter som möjligt, både vad gäller den

---

⁸ Skinner 1998, s. 30f.

historiska-intellektuella bakgrunden samt den motsvarande med Cicero samtida. Därmed inte sagt, att Ciceros tal är översättningsbara till sammanhanget. Sammanhanget kan *hjälpa*, som Skinner skriver, att förklara texten, men sammanhanget är inte detsamma som texten.⁹ En deltagare i historien är alltid någonting mer än blott uttrycket för orsaksmässiga villkor, som möjliggör vederbörandes roll.

Jag avser inte förutsätta, att Cicero är följdriktig, enhetlig eller systematisk i sina utläggningar kring de begrepp som är föremål för undersökning i denna uppsats. I en glasklar ordalydelse pryglar Skinner den idéhistoriska föresatsen, dels att finna "de eviga idéerna" fängslade bakom lås och bur i de timligt bundna texterna, dels att finna enhetlighet och systematik hos en författares spridda fragment och kommentarer, för att finna författarens stora, underliggande "teori om X": "The history thus written becomes a history not of ideas at all, but of abstractions: a history of thoughts which no one ever actually succeeded in thinking, at a level of coherence which no one ever actually attained".¹⁰ Cicero *vill* någonting och söker åstadkomma särskilda ändamål med de tankar han uttrycker och på olika ställen av sin argumentation kan han vilja driva igenom olika poänger, ändamål argumenten kan anpassas till.

I *Motives, Intentions and the Interpretation of Texts* penslar Skinner fram två tolkningsregler vad beträffar en författares avsikter, som han uppmanar till efterföljelse.¹¹ Den ena hävdar, att man ska rikta uppmärksamheten inte endast till den text som är föremål för undersökning, utan även till de förhärskande konventioner som styr behandlingen av de frågor och ämnen som texten bearbetar.¹² Varje författare måste nämligen antas ha en avsikt med vad vederbörande skriver.¹³ Följaktligen, skriver Skinner, måste vi, för att förstå vad en författare försökte göra genom att begagna sig av vissa begrepp eller argument, tillgodogöra oss en förståelse för hela det slag och den vidd av saker som kunde ha gjorts genom att begagna sig av ett visst begrepp, i behandlingen av ett visst ämne, vid det särskilda tillfället.¹⁴ Den andra regeln hävdar, att uppmärksamheten bör riktas till författarens mentala värld, världen av vederbörandes empiriska försanthållanden, då det finns ett logiskt samband mellan vår förmåga att tillskriva en historisk handlare särskilda avsikter och vår kunskap om vederbörandes försanthållanden.

---

⁹ Skinner 1998, s. 59.

¹⁰ Ibid, s. 40.

¹¹ Ibid, s. 77.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

En annan utgångspunkt är att Cicero, när han talar om ära och dygder, utgår från och åkallar allmänna försanthållanden som han förutsätter att hans åhörare delar. Han hade aldrig kunnat säga de saker han säger, hänvisa till ära och romerska dygder som förebildliga egenskaper, rättesnören och måttstockar, om han inte i någon mån visste att dessa ord hade samma eller liknande kraft och värde för åhörarna som de har för honom själv. Kanhända låter det självklart, men han uppfinner alltså inte orden eller laddar dem med för det romerska samhället främmande betydelser, utan utgår från djupt rotade försanthållanden om dessa begrepps betydelser och värde, som han sedan möjligen använder på olika sätt och skänker ny färg och användning åt.

En annan insikt är det av nöden att redogöra för. Latinet är ett språk som i viss utsträckning är de flesta svenskar och européer bekant (liksom för folk på andra kontinenter som lever i en av europeiska språk präglad kulturmiljö). Oräkneliga är de latinska ord som sipprat ned, inte bara i de språk som i egentlig mening påbörjades som vulgärlatinska dialekter, det vill säga de romanska språken, utan även i germanska språk, som tyska, engelska och svenska. Den nyblivna latinstudenten kan därför känna sig förhållandevis hemma i latinets litteratur – troligt är att hon känner igen såväl otaliga ord genom sina kunskaper i svenska och engelska (och andra språk) som bevingade sentenser. Men denna igenkänning, denna bekantskap och förtrolighet med latinets ord och uttryck kan inte sällan vara bedräglig och gäckande, där vi på grundval av senare receptions-, traditions- och verkningshistoriska förskjutningar förväxlar sticklingar och avknoppningar med rot och stam. Donald Earl påpekar både självklart men inte desto mindre viktigt i *The Moral and Political Tradition of Rome*, mot bakgrund av en engelskspråklig miljö:

"In return I must ask an indulgence from those readers who are not professional students of Roman civilization and who may even know no Latin, if there be any such who take up this book. My subject is something peculiarly Roman, which existed only within the culture which gave it birth and sustained it. Consequently I have preferred to retain the Latin names for the key concepts. These names, indeed, are untranslatable. That nobilitas is not "nobility", that fides is not "honesty", that virtus is not "virtue", there precisely resides the subject of and reason for this book."¹⁵

Föreliggande arbete kommer att följa denna hållning. De begrepp denna undersökning riktar sin uppmärksamhet åt kommer i analysen att lämnas översatta i de citat som anförs från latinska författare (i analysen just på grundval av att det är där deras betydelse osäkras och sätts

---

¹⁵ Donald Earl, *The Moral and Political Tradition of Rome* (London och Southampton: The Camelot Press LTD, 1967), s. 8.

i fråga). Däremot kommer de naturligtvis att ges (mer eller mindre osäkra) svenska bestämningar och beskrivningar.

1.6. Forskningsläge

Den forskningslitteratur som hör till denna uppsats vidkommande hör i huvudsak till två läger. Det ena lägret har med de filippiska talen i egentlig mening att göra. Av denna litteratur är det särskilt två textkommentarer som begagnas. Den ena är John T. Ramsays kommentar till de två första talen, där Ramsay dels gör en textkritisk bedömning av hur de två första talen beträffande Antonius troligen såg ut och hjälper därtill läsaren att tolka svåra grammatiska konstruktioner, dels blottlägger han tacksamt det historiska sammanhanget för talens tillblivelse, vilka händelser och personer Cicero underförstår eller antyder, dels de retoriska greppen, de språkliga tekniker som ger argumenten form och innehåll.¹⁶ Den andra kommentaren är Gesine Manuwalds omfångsrika kommentar till talen 3–9.¹⁷ Hennes föresats är i stora drag densamma som Ramsays, men tillämpat på ett större material och än mer detaljerat, nämligen att blottlägga de språkliga och historiska skikten av talen ifråga, en kommentar så pass rik att nära nog varje ord är täckt. Föreliggande uppsats bygger i hög grad på de insikter och kunskaper dessa bägge kommentatorer förmedlar. I detta läger finns även den av Stevenson och Wilson redigerade antologin *Cicero's Philippics, History, Rhetoric and Ideology*, som bearbetar olika delar av de filippiska talen.¹⁸

Det andra lägret av för uppsatsen vidkommande forskningslitteratur rör romerska dygder och värdebegrepp. Malcolm Schofield i *Cicero* bedriver noggranna undersökningar över de moraliska begrepp som spelar centrala roller i Ciceros *De officiis*.¹⁹ För bara begreppet *virtus* är Myles McDonnells *Roman Manliness* mest noggrann och heltäckande.²⁰ Men för denna uppsats viktigare är en annan brittisk forskare, Donald Earl och hans *The Moral and Political Tradition of Rome*, vars föresats liknar uppsatsförfattarens i det avseendet att även han intresserar sig för den romerska adelns självuppfattning och samhällsåskådning. Earl utför en lärd och noggrann undersökning kring väsentliga romerska dygder och värdebegrepp, i den skepnad de dyker upp i den bevarade litteraturen, spårar deras historia längs en tidsaxel, det vill säga undersöker dem från deras allra äldsta förflutna in i nyare, om än ännu antik tid. Hans behandling av framför allt begreppen *nobilitas* och *virtus* lämnar avtryck i denna uppsats, men

---

¹⁶ John T. Ramsay, *Cicero Philippics I–II* (New York: Cambridge University Press, 2003).

¹⁷ Gesine Manuwald, *Cicero Philippics 3–9* (Berlin: De Gruyter, 2007).

¹⁸ Thomas R. Stevenson och Marcus Wilson red., *Cicero's Philippics, History, Rhetoric and Ideology* (Auckland: Polygraphia Ltd, 2008).

¹⁹ Malcolm Schofield, *Cicero. Political Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 2021).

²⁰ Myles McDonnell, *Roman Manliness* (New York: Cambridge University Press, 2006).

ännu nyttigare än de utläggningar kring enskilda begrepp boken består av är en av de insikter boken mer övergripande förmedlar, nämligen den för den romerska adeln oerhört starka kopplingen mellan moral och politik. Det styrande skiktet i Rom använde oavlåtliga moraliska begrepp när de talade om politik och förstod samhällsliga skeenden. *Goda saker händer på grundval av tapper män. Dåliga saker händer på grundval av förtappade män.* Denna insikt, mer än någon enskild begreppsutredning, har nästlat in sig till hjärtat av min förståelse för adelns samhällsåskådning. För begreppet *virtus* hos framför allt Sallustius är även Earls *The Political Thought of Sallust* utmärkt.²¹

Emellertid täcker Earl inte för denna uppsats vidkommande *gloria* tillräckligt väl, åtminstone inte i den utsträckning att läsaren lämnas trygg i en fullödig förståelse för begreppet i fråga. Earl redovisar för innebörden av *gloria* på ett förvisso riktigt sätt, men alltför kort för att vara tillfredsställande. För att ge ett exempel åskådliggörs innebörderna av värdebegrepp som *nobilitas*, *virtus* och *dignitas* med hjälp av en mängd textexempel från både historiska författare, poeter, inskrifter på gravstenar, någonting som förmedlar dels begreppens centrala betydelse för den romerska värld i vilken de bodde, dels den breda spännvidd som fanns för deras användning. *Gloria* bestäms med hjälp av endast ett par citat (det ena från Cicero och det andra från Plautus) och bägge talar så att säga med samma stämma, det vill säga uttrycker en enstämmig föreställning om *gloria*, vilket gör att begreppet i sig inte osäkras och sätts i fråga. Beträffande exempelvis *virtus* visar Earl klart hur användandet av ordet förändrade sig under århundradena och att olika röster försökte ta det i besittning för personliga ändamål. *Virtus* blir mångtydigt och gäckande. *Gloria* får inte någon sådan uppmärksamhet.

Ett annat exempel är att *gloria* inte sätts i nämnvärt förhållande till andra, innehållsmässigt besläktade begrepp. Earl nämner kort förhållandet mellan *gloria* och *fama*, men i den bevarade litteraturen finns en rad begrepp som snuddar vid och ibland går in i *gloria*, hemmahörande inom samma semantiska fält: *laus* (lov, berömmelse, ära), *honor* (heder, ämbete, ära), *claritudo* (berömmelse – som substantiv inte ofta begagnat, men Cicero använder understundom den adjektiviska motsvarigheten, *clari*, berömda män), och slutligen redan nämnda *fama* (rykte). Det är inte alltid självklart var gränserna går mellan exempelvis *gloria* och *laus*, då de ibland förefaller användas liktydigt, och i de fall då de används i samma avsnitt och det är tydligt att de inte används helt liktydigt är det inte alltid självklart ifall skillnaderna mellan orden är av kvantitativ eller kvalitativ art, det vill säga om det blott är fråga om en gradskillnad eller en i

---

²¹ Donald Earl, *The Political Thought of Sallust* (London: Cambridge University Press, 1961).

egentlig mening betydelseskilnad mellan begreppen. Det är i dessa luckor denna undersökning får andrum. Med andra ord kommer analysen att bereda plats bland annat just för att sätta *gloria* i förhållande till de ord som tillhör samma semantiska fält, för att tillhandahålla en så fullödig förståelse som möjligt.

Ett annat verk som förtjänar att nämnas är tidigare nämnda *Quid de Gloria Senserit Marcus Tullius Cicero* ("Vad Marcus Tullius Cicero ansåg om ära") från 1866 av den franske latinisten Charles Charaux, som lade fram den som sin doktorsavhandling.²² Det förtjänar att nämnas, även om det naturligtvis inte på något vis tillhör forskningstäten, då det är en av få större undersökningar som finns kring Ciceros syn på *gloria*. Den är skriven på ett gott ciceronianskt latin, med långa, vindlande meningar, som ofta tvingar läsaren till liknande satslösningar Cicero kräver av henne. Att studera Ciceros syn på ära var för Charauxs vidkommande viktigt, då Cicero i kraft av att ha styrt den romerska staten, varit en framstående talare och väl bevandrad i filosofin bättre än de flesta lärde känna och kunde fälla omdöme om ämnet.²³ Han har en med dagens mått mäktigt beundrande inställning till Cicero och framhåller, att ett av de syften som styr hans undersökning är att rentvå Cicero från hans baktalares smädelse, som tillskrivit honom en ytlig och fåfäng ärelystnad.²⁴ Jag skulle emellertid vilja tillåta mig ett längre citat, från inledningen till hans studie, där han lägger ut sin mening om varför det överhuvudtaget är intressant att tänka kring ord som ära och berömmelse.

"De som studerar historien och varsamt ägnar omsorg åt förflutna saker, de bekänner beredvilligt, att många saker, att det allra viktigaste som tilldragit sig på denna jord, skett på grund av ett begär efter berömmelse och en kärlek till ära, och att nära nog ingen annan orsak funnits till att stora städer och stora riken rests till den högsta toppen och därefter att de som vant sig vid sin makt med en enda växling jämnats med marken. De mest berömda män, kungar och fältherrar reste sig av ett begär efter ära, av ett begär efter ära föll de."²⁵

---

²² Charles Charaux, *Quid de Gloria Senserit Marcus Tullius Cicero*, 1866, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044085194843&view=lup&seq=7> [hämtad 16/5 2022].

²³ Ibid, s. 7.

²⁴ "Allteftersom växte osanna uppfattningar om Marcus Tullius fram, som nu har samma inflytande som en lag, uppfattningar jag inte alls håller med om. De säger nämligen att Cicero, fångslad av blind åtrå, alltjämt och mer därtill önskade sig den fåfänga skuggbilden av en fåfäng ära. Så ytliga och svaga i tanken föreställer de sig honom, att de tillskriver så många förträffliga bragder och så många lysande tankar ett begär efter en tom och snart förfluten berömmelse". Charaux 1866, s. 8. Charauxs argument ligger delvis på språklig nivå, då han återger Ciceros kritikers tankar med "fama", att det Cicero skulle åtrått var *fama*, men, menar Charaux, det var ju *vera gloria*, sann ära, Cicero upphöjde!

²⁵ Charaux 1866, s. 6.

En mer återhållsam och omdömesgill kartläggning av Ciceros syn på *gloria* tillhandahåller Francis A. Sullivan i sin förtjänstfulla artikel *Cicero and Gloria*.²⁶ Där spårar Sullivan hos den store talaren en utveckling i synen på begreppet, från den allra tidigaste förståelsen då *gloria* ges den försynta och vaga bestämmelsen *frequens de aliquo fama cum laude*, ett spritt rykte i samklang med lovpris, vars klang antyder folkligt förankrad berömmelse, till en senare, fördjupad och förändlig syn, som fjärrmat sig från en ytlig, folklig berömmelse och i stället närmar sig en andäktig känsla inför verklig storhet som inte är befäst i den stora hopens aningslösa rop, utan har sitt ankare i uppskattningen från personer som själva har förhållits, som har ärevördiga anor, som är intellektuellt genomtänkta personer, det vill säga en ära som är *consentiens laus bonorum*, de lojalas samstämmiga lovpris, som är *incorrupta vox bene iudicantium de excellenti virtute*, som är de omdömesgillas obefläckade bifall beträffande utomordentlig *virtus*. Sullivans artikel ger flera uppslag och förmedlar också passager hos Cicero som annars hade gått mig förbi. Hans bild av utvecklingen hos Ciceros syn på *gloria* är i det stora hela riktig, fast han gör misstaget att inte beakta det politiska sammanhang som föranleder de små förskjutningar *gloria* är med om. Cicero nyttjar begreppet och utvecklar det i vissa riktningar för att begreppet med det av honom givna innehållet tjäna särskilda politiska och retoriska syften.

Inte heller Evan Dutmer gör detta i sin doktorsavhandling i filosofi, *Cicero Philosophico-Politicus: Glory, Friendship, Utopia*.²⁷ Dutmer spårar liksom Sullivan utveckling och förändring i Ciceros syn på *gloria*, men tar avstamp från år 66 då Cicero 40 år gammal var väl etablerad som politiker och talare, och fortsätter fram till Ciceros död år 43. Dutmer delar in denna avgränsade tidrymd i en början (mitten på 60-talet, med tal som *De Cn. Pompei imperio*, *Pro Archia poeta*, *In Catilinam* som företrädare), mitten (åren mellan 54-51, med verk som *Pro Plancio*, *De re publica*, *De legibus*), och slutet (åren 47-43, med *Tusculanae Disputationes* och *De officiis* som huvudverk). Hans genomgång har några förtjänster: han övertygar när han visar, att Ciceros tänkande på detta område verkligen svängde fram och tillbaka, från en ljus syn på *gloria* under 60-talets mitt, då Cicero i egenskap av konsul – statens högsta ämbete – hade nått sitt livs största framgångar, till en betydligt mörkare syn på ära och berömmelse under 50-talet, då Roms offentliga politiska scen med våld hade tagits i anspråk av det första triumviratet bestående av Caesar, Crassus och Pompeius, och slutligen till en vederkvickelse av innebörden

---

²⁶ Francis A. Sullivan, *Cicero and Gloria*, Transactions of the American Philological Association, vol. 72., 1941, s. 382-391.

²⁷ Evan Robert William Dutmer, *Cicero Philosophico-Politicus: Glory, Friendship, Utopia* (Proquest LLC: Ann Arbor, 2019).

i begreppet *gloria* efter Caesars död år 44, då Cicero närde goda förhoppningar om att de politiska förhållandena skulle ljusna. Dessa konjunktursvängar i Ciceros värdering av begreppet följer så att säga nära hans egen samhällsställning.²⁸ Men avhandlingen har också några svagheter. Utan att förklara sitt tillvägagångssätt buntar han utan urskiljning ihop latinets *laus* och *gloria* till engelskans ”glory”, och diskuterar inte huruvida de alltid överlappar eller inte. Vi skall nedan se, att det är svårt att finna tydliga gränser mellan *laus* och *gloria*, men att de likväl finns och att det är meningsfullt att finna dem. Nyansskillnader i de stycken från Cicero Dutmer citerar försvinner nämligen, om man inte beaktar, att de trots allt inte är samma ord. För den som vill utforska Ciceros gloriabegrepp går det inte för sig att vårdslöst blanda samman begrepp som bara delvis är liktydiga. En annan sak av betydelse är att Dutmer inte anstränger sig att kartlägga de sammanhang i vilka Cicero talar, mer än korta rader om att nu är Cicero verksam som politiker igen och då säger han detta. *Gloria* och andra med detta ord besläktade begrepp befolkade ett samhälle med en historia och en vidare föreställningsvärld, i vars ljus begreppens innebörd framträder. Förståelsen av dessa begrepp blir lätt ytlig, om läsaren är omedveten om det klangrum i vilket de uttalas. Till exempel har Dutmer en felaktig bild av den romerska klasstrukturen, när han hävdar i en av sina få sammanhangsbeskrivande rader, att romerska politiker främst var patricier eller riddare.²⁹ Vi skall i nästföljande kapitel visa, att den grupp som bar statens styre på sina axlar var den romerska adeln, vilken under Ciceros tid inte längre främst utgjordes av patricierna, vilka hade förlorat sina politiska företrädesrätter ett par hundra år dessförinnan, utan av de romarna kallade *nobiles*, ädlingarna, och vilka som grupp kallades *nobilitas*. Det är främst denna grupps samhälls- och självbild, som fungerar som scen för Ciceros utläggningar kring *gloria* (och andra romerska värdebegrepp).

2. Nobilitas

Få samhällsgrupper har utövat ett sådant inflytande, inte bara på sitt eget samhälle och på sin egen historia, utan även på andra samhällen och deras historier, som den romarna kallade *nobilitas*, den romerska adeln. Än i dag läser vi om den romerska adelns förehavanden, dess politiska uppgörelser, om de krig den förde, om de böcker som skrevs av dess söner eller under

---

²⁸ Men det är också vanskligt att fälla psykologiseringar på det sättet Dutmer gör: ”At this point, which marks the beginning of my ”early” period, we see a somewhat unreflective Cicero – at least with regard to glory – because, for the most part, his plans for glory through politics have been successful”, Dutmer 2019, s. 24. Det är svårt nog att tränga in i en persons psyke som sitter framför en. Det är ännu svårare att göra detsamma med en person som levde för 2000 år sedan.

²⁹ Dutmer 2019, s. 36f.

dess beskydd. Som Donald Earl skriver är nämligen den romerska republikens historia i väsentliga drag historien om den lilla, bildade överklassen i Rom.³⁰ Vare sig vi läser om Scipio Africanus' fälttåg mot Hannibal hos Livius, Ciceros berömda tal mot Catilina, om Vergilius' Aeneas eller Suetonius' Kejsarbiografier är det framför allt människor och berättelser som springer ur adeln som vi läser om. Den bild vi kan skapa oss av "romaren" är företrädesvis den adlige romaren.³¹ Denna samhällsgrupp var naturligtvis inte densamma som andra adliga samhällsskikt i andra samhällen och under andra tider. Den var, liksom det Ord som vart kött (och inte bara en abstrakt och kroppslöst svävande idé), förkroppsligad, det vill säga historiskt och kulturellt situerad i ett särskilt samhälle, under en viss tid. Denna *nobilitas* har en historia och gemensamma drag, kännetecken och värderingar som präglar den som grupp. Det är till denna grupp Cicero talar när han anför sina tal beträffande Antonius. Det är dess försanthållanden och värderingar han stödjer sig på och åkallar när han argumenterar för att senaten ska hålla en viss linje mot Antonius. Han hade aldrig i senaten kunnat bedriva den linje han förespråkade mot Antonius, ifall han inte utgick från att hans åsikter skulle eller i varje fall kunde erhålla gehör inför den grupp människor han talade. Det är alltså adelns världsbild, de allmänna försanthållanden, värderingar och åskådningar, som Cicero utgår från och arbetar med (samt bearbetar och knådar om), för att staka ut vad han anser borde vara senatens hållning gentemot Antonius. Det Cicero säger om *gloria* och *virtus* är inte nödvändigtvis för honom personligen kära åsikter, utan uttalanden som springer ur en gemensam livsåskådning, vars enskilda beståndsdelar kan vara intellektuellt och kulturellt allmängods. Vi ska nedan kort beskriva detta samhällsskikt, *nobilitas*, dess historia och de försanthållanden och värderingar, som gör den till en tydligt urskiljbar enhet.

2.1. Adelns historia

Rom styrdes inledningsvis av kungar. Till sitt förfogande hade kungarna ett råd, den ursprungliga senaten, vars erfarenhet och klokhet bistod kungen, men han var inte lagligt bunden att följa deras förslag.³² Men år 509 fördrevs den siste kungen Tarquinius den högmodige, republiken instiftades och kungen ersattes av två ämbetsmän som kallades konsul, innehavare av statens högsta ämbete, som årligen medelst val ersattes av två nya

---

³⁰ Earl 1967, s. 11.

³¹ Se även Crawford 1988: "History at Rome was almost always written at least unconsciously from an aristocratic viewpoint and was often consciously apologetic. It shows a strong tendency to simplify the dilemmas of the past and particularly in the late Republic to see the antecedents of the revolution in purely moral terms, with evil men subverting the efforts of the heroic defenders of the *res publica*", s. 15.

³² P. A. Brunt, *Social Conflicts in the Roman Republic* (London: The Hogarth Press, 1986), s. 44.

konsuler. Fastän, som P. A. Brunt skriver, den politiska makten på pappret låg hos folket – det var folket som valde ämbetsmän, förklarade krig, slöt fördrag och stiftade lagar – låg den verkliga makten hos senaten och senatens ledare. Folket kunde mötas endast på ämbetsmännens anstiftan, rösta på förslag som ämbetsmännen allena kunde lägga fram. Den grupp som innehade statens ämbeten (inte bara konsuler, utan även quaestorer, aediler, praetorer och censorer) och satt som senatorer tillhörde under republikens första århundraden alla Roms första adelsgrupp, *patricierna*. Enligt Livius utsedde Roms förste kung Romulus hundra personer till de första senatorerna, vilka kallades *patres* (fäder), och dessa blev stamfäder till patricierätterna.³³ De flesta forskare anser att denna uppgift är uppdiiktad, men det väsentliga är, att det var en hos det romerska folket brett förankrad föreställning.³⁴ Det var hursomhelst de och deras släktingar som var *patricii*, patricier. Denna ställning var helt och hållet grundad på ätt, inte rikedom, låt vara att också den ekonomiska makten ursprungligen företrädesvis låg hos denna grupp. Patricier var bara den vars samtliga manliga förfäder också var patricier.³⁵ Åren mellan 494 och 287 präglas i mångt och mycket av klassmotsättningar mellan patricierna och det övriga folket, plebejerna. Rika plebejer uppkom så småningom och de sökte tillskansa sig tillträde till de ämbeten som endast patricierätter hade rätt till. År 366 blev det möjligt för en plebej att bli konsul och år 287 instiftades folktribunatet.³⁶ Plebejerna hade nu, åtminstone i teorin, blivit politiska jämlikar med patricierna. Styran det av staten låg därefter öppen också för folket. Detta medförde i viss mån att ställningen som *patricius* inte längre var viktig. Den var ännu viktig som en ärans och värdighetens ställning, vilket framgår av Sallustius' beskrivning av Publius Cornelius Lentulus Suras avrättning genom strypling som följd av sin delaktighet i Catilinas statskuppöversätt: ”Och så gick denne patricier, medlem av den lysande ätten Cornelia, till mötes en död värdig hans seder och gärningar”.³⁷ Därtill var det bara senatorer av patricisk börd som kunde ha ställningen som *princeps senatus*, den främste i senaten, helt och hållet en hedersställning på fem år, en betydande sådan, men utan maktbefogenheter, som gavs av årets två censorer. Men detta samhällsstånd i sitt nuvarande skick kunde inte längre på egna ben stå och fungera som adel, som den maktbärande klassen, när den politiska makten inte längre lagligen var lagd i enbart dess händer. De plebejläkter som i kraft av sina nya rättigheter vunnit

---

³³ Titus Livius, *Ab urbe condita*, 1, 8. De utgåvor av klassiska verk som används i uppsatsen förtecknas i litteraturlistan.

³⁴ Michael Crawford, *The Roman Republic*, fjärde upplagan (Glasgow: William Collins Sons & Co. Ltd, 1988), s. 20.

³⁵ Brunt 1986, s. 47.

³⁶ *Ibid*, s. 47, 51.

³⁷ Sallustius, *Bellum Catilinae* 55, 6.

inte bara pengar, utan även politisk framgång, kom att ingå förbund med de gamla patricierätterna och bildade en ny adel.³⁸

Det är denna nya adel, denna förening av de gamla patricierätterna och de nya, framgångsrika plebejsläkterna som kom att kallas *nobilitas*. *Nobilis* betyder ursprungligen den som utmärker sig. *Nobilis* var inte bara patriciern, utan även plebejer eller ättlingar till plebejer som varit konsul. Den plebej som nådde fram till konsulsämbetet adlade sin släkt för all framtid. Den politiskt mest framstående ätten under hela republiken var förvisso patriciska Cornelia, vars medlemmar erhöll fler ämbeten än någon annan släkt, men medan den patriciska ätten Julia (Caesars släkt) innehade konsulsämbetet blott 6 gånger mellan 366 och 49, kunde den plebejiska släkten Fulvia skryta med 17 konsulsämbeten och den likaså plebejiska släkten Caecilii Metelii med hela 18.³⁹

Eftersom tillhörigheten till denna klass villkorades av att ha tjänat som konsul – en möjlighet som stod öppen för alla – var klassresor möjliga. Denna adel, förvisso misstänksam mot personer sprungna ur andra samhällsskikt, var likväl inte ogenomtränglig för dem. Som Earl skriver var den romerska adelns inställning inte den av regelrät utestängning av uppkomlingar, utan den av en noggrant övervakad entrédörr.⁴⁰ Adeln hade alltid ett behov av färsk talang. Gamla släkter förtvinade och föll ihop och andra var tvungna att plocka upp stafettpinnen och fortsätta dess uppdrag, att försäkra att den politiska makten fortsatt vilade hos senaten. De som gjorde denna klassresa blev i sin tur stamfäder till adliga släkter. En sådan man kallade romarna *novus homo*, en uppkomling (bokstavligen "ny människa"), en man utan historia, utan anor. Under republikens historia var några av senatens ledande personer män utan anor. Marcus Porcius Cato, mannen vars vädjan om Karthagos förstörelse förverkligades, var ursprungligen en bonde. Även Cicero var en i egentlig mening *novus homo*. Han föddes i en välbärgad familj, men en utan politiskt inflytande i Rom.

Men för att lyckas i sin nya sociala miljö behövde uppkomlingarna godta de värderingar och den världsbild som kännetecknade adeln: "Yet such new men succeeded at Rome because they accepted the standards of the capital and, even more important, because they were admitted and promoted by members of the existing oligarchy".⁴¹ Om traditionalistiska katoliker sägs det ibland, att de söker vara mer katolska än påven. Om somliga *novi homines* skulle ett liknande omdöme kunna fällas. Män som Cato den äldre, Cato den yngre och Cicero hävdade i sina liv

---

³⁸ Earl 1967, s. 12.

³⁹ Brunt 1986, s. 67.

⁴⁰ Earl 1967, s. 13.

⁴¹ Ibid., s. 14.

och i sina skrifter och tal den världsåskådning som kännetecknade *nobilitas* mer eftertryckligt än många, som var födda in i de finaste familjerna, med de finaste efternamnen.

Detta stånds makt att styra den romerska statens riktning grundade sig emellertid inte på lagligt stadgade företrädesrätter, utan helt och hållet på dess förmåga att vinna det romerska folkets röster.⁴² Förhållandet mellan patron och klient var avgörande. Lojalitetsband mellan en patron och klient (en klient kunde vara en enskild person, en släkt eller hela orter, städer och provinser) grundade sig på forna tjänster patronen gjort för klienten (exempelvis kunde patronen ha försvarat en person i rätten, som därav blev hans skyddsling), och klienten betalade tillbaka på sin skuld genom att exempelvis rösta på sin patron i valet till konsul. Detta förhållande mellan patron och klient gick i arv.⁴³ En person ur någon av de högadliga ätterna, exempelvis Claudii, Cornelii, Servilii eller Valerii kunde alltså räkna med stödet från hela städens väljare när det blev dags att kandidera till ett statligt ämbete. Talande är ett brev Cicero skrev till sin närmaste vän Atticus om Lucius Domitius Ahenobarbus, tillhörig släkten Domitia, en de inflytelserikaste släkterna inom *nobilitas*, att han är en person "som sedan sin födelse varit bestämd att bli konsul".⁴⁴ Sallustius beskriver att vid tiden för kriget mot Jugurtha (112-106) var det förekommande att personer ur de lägre samhällsskikten blev valda till de flesta av statens ämbeten, förutom konsulsämbetet, "som *nobilitas* bytte emellan sig".⁴⁵ Vid sidan klientskapet fanns emellertid en annan viktig anledning till att adeln i stora drag lyckades bevara sin samhällsställning: anseendet. Av naturliga skäl var personer födda i familjer som ej tidigare erhållit offentliga ämbeten eller tjänat som beryktade befäl i militären inte kända för väljarkåren. Som Brunt påpekar är det förklarligt att väljarkåren, när det kommer till valet mellan två kandidater, kommer luta åt den som kan brösta sig med att vara ättling till personer som utfört beryktade bragder.⁴⁶ I den romerska känslan för *nobilitas* vilar bland annat det, att en *nobilis*, en adlig person, är förmer just i kraft av den ära hans eller hennes förfäder vunnit. Dio Cassius lägger i Marcus Antonius' mun några ord under Caesars begravning som är ett uttryck för denna förståelse:

"Likväl finns det ett samband mellan börd och dygdens natur, att en person blir god, inte genom yttre tillfälligheter, utan genom medfödd förmåga. De som inte har ädla föräldrar kan visserligen låtsas vara ädlingar, men kan också sedan avslöjas om sitt ursprung av sin medfödda

---

⁴² Ibid., 14-15.

⁴³ Brunt 1986, s. 48.

⁴⁴ Att. 4, 8a, 2.

⁴⁵ Sallustius, BJ, 63.

⁴⁶ Även Syme påpekar detta: Syme 2002, s. 11.

personlighet. Men de som äger fröet av en ädel natur, överansvarad från många släktled, besitter av nödvändighet en dygd som både kommer av sig själv och är förblivande”.⁴⁷

Det vanliga var dock inte att en *nobilis* därmed blott nöjde sig med att vila på lagrar. Tvärtom blev en *nobilis* sporrad av förfädernas framgångar och utmärkelser – vid sidan av den självklara tävlan mellan de samtidigt levande adelsfamiljerna och adelsmännen – att utträtta liknande bragder och nå samma berömmelse och ära som dem, att bli dem värdig. I den del av ett romerskt hem som kallas *atrium* bevarade romerska adelsfamiljer masker, dödsmasker och eller byster av forna familjemedlemmar, ofta med tillhörande beskrivningar över vilka ämbeten (*honores*) personen innehåft och vilka hans minnesvärda handlingar var (*res gestae*). Sallustius berättar exempelvis, att han ofta hört att Quintus Fabius Maximus (känd som en utomordentlig fältherre i kriget mot Hannibal) och Publius Cornelius Scipio Africanus (känd som han som besegrade Hannibal) – två patricier av högadeln alltså, den ene från ätten Fabia och den andra från Cornelia – sagt: ”när de betraktade maskerna på sina förfäder, att deras själ på det våldsammaste sätt upptändes till att vilja utöva *virtus*”. Det var förstås inte, säger han, dessa vaxtavlor som i sig hade denna kraft, utan det var minnet om förfädernas bragder som hos dessa framstående män fick elden i bröstet att växa och den kunde inte stillas ”förrän de med sin *virtus* hade nått fram till samma rykte [*fama*] och samma ära [*gloria*]”.⁴⁸ Ifall de misslyckades drog de vanära inte blott över sig själva, utan även över sina förfäder. Över huvud taget var släkt- och ättillhörighet av avgörande betydelse för romarna. En människas ursprung, vilka hans eller hennes förfäder var, bestämde i sin tur otaliga saker som präglade denna människas liv: ifall hon kunde förvänta hjälp från klienter, ifall hon kunde satsa på en politisk karriär i kraft av sitt namn, hur hennes kontakt- och vänskapsnät såg ut, vilka förväntningar som fanns på henne. Det är betecknande, att var gång Sallustius nämner en ny, i sina historiska skildringar ej tidigare medverkande person, då beskriver han först eller bland det första vilken börd personen hade.⁴⁹

Men allt var inte väl hos den allt rikare och allt mäktigare adeln, trots att det skulle kunna förefalla så, om man bara betraktade deras oerhörda politiska och ekonomiska framgångar från 200-talets slut. Efter år 201, det år då det andra puniska kriget avslutades genom Publius Cornelius Scipios seger över Hannibal och kartagerna under slaget vid Zama (dagens Tunisien), en seger som förlänade honom smeknamnet Africanus, hade Rom alltså besegrat Medelhavets

---

⁴⁷ Cassius Dio, *Historia Romana*, 44, 37. Ordet här översatt med ”dygd” är grekiskans *arete*, som romare, när de översatte från grekiska till latin, ofta översatte till *virtus*. Översättningen är gjord med en blick på Earnest Carys engelska från 1916.

⁴⁸ Sallustius, BJ, 4.

⁴⁹ BC, 5, BC, 54, BC, 23. BJ, 95.

stora sjömakt, som hade behärskat haven och ett landområde som innefattade nordvästra Afrika, södra Iberiska halvön, Sardinien, Sicilien, Korsika, Malta och de Baleariska öarna. Karthagerna hade till följd av sina färdigheter i att segla och att kriga medelst sjöfart styrt handeln och på den vägen ernått ett hisnande välstånd. Denna kontroll tillföll nu romarna, och i takt med att hundratalet fortskred fick Rom även allt större inflytande i den grekiska världen, som blev alltmer beroende av Rom som beskyddarinna av de grekiska stadsstaternas friheter – ty det var så romarna berättigade för sig själv och försvarade inför andra sin militära inblandning i den grekiska världen – och därför kom både öar och landområden under Roms förlängda arm. Under det sena hundratalet hade Rom tornat upp som Medelhavets nya herrar. Några belysande siffror på den ekonomiska kraft Rom hade kommit att besitta under sent hundratal är följande: Aten spenderade motsvarigheten till 12 000 000 *denarii* för byggandet av Parthenon, den majestätiska helgedomen tillägnad Athena. Rom lade under 140- och 130-talet 45 000 000 *denarii* på någonting betydligt mer prosaiskt, nämligen en akvedukt, Aqua Marcia.⁵⁰ Allt fler städer vädjade till Rom om undsättning, och Rom hade fått tillräckligt stora ekonomiska och militära tillgångar att hon kunde välja att stötta de hon ville och motsätta sig de hon ville.

Men avundsjukan följer framgången som vore den dess skugga. Den romerska adeln hade alltid utmärkt sig genom en viss enhetlighet. Den delade en liknande historia, stödde sig på samma värderingar och i framtidens spegel önskade den sig en gemensam sak: adelns och senatens fortsatta ställning som ekonomiska och politiska herrar i Rom. Cicero skriver i början av bok två av *De re publica*, att den romerska staten var bättre än alla andra stater, då de andra, med grekerna som närmsta exempel, alltid hade grundats av en enda människa. Var och en av dem, vare sig vi talar om Minos i Kreta, Lykurgos i Sparta eller Solon i Aten, grundlades de alla av en enda man med hans föreskrifter och stadgar. Men med Rom var det annorlunda: ”Men vår stat föddes inte av en enskild människas geni, utan av mångas, inte av en enda människas liv, utan grundlades under åtskilliga århundraden och tider”.⁵¹ Enighet och flertal är styrka, menade Cicero, då en enda människas talang inte kan mäta sig med den samlade erfarenheten hos flertalet. Det förelåg ett gemensamt ansvar, men även en gemensam ära.

Framgångarna, i synnerhet de i öst, som medförde ett stort inflöde av konstföremål, pengar och slaver till inte bara Rom utan hela Italien, hotade dock denna enhetlighet. De som utmärkte sig som fältherrar, som underkuvare av andra folk och länder, tornade upp över de andra adelsmännen. De blev inte bara rikare än de som inte gjorde sig bemerkta utomlands, utan de knöt även till sig många och stora klienter, och deras *gloria* växte till hisnande höjder. Scipio

---

⁵⁰ Crawford 1988, s. 78.

⁵¹ *De re publica*, 2,1.

Africanus hade av sina trupper utropats till *rex*, kung, efter sina segrar mot kartagerna i Spanien (och romarna såg sedan kungatiden med hat på kungar, kungamakt och de som i sitt högmod önskade en sådan makt för sig själva).⁵² När enskilda ädlingar nådde sådana höjder vad gäller rikedom, makt och ära tvingade det andra att följa efter, för att de inte skulle förlora ansiktet och hamna efter. Crawford skriver klarsynt, att den romerska adelns ökande medvetenhet om en vacklande balans hos *nobilitas* tog sig uttryck i ett allt häftigare försök att skapa lagar som förhindrade att enskilda ädlingar kunde skjuta upp allt för högt.⁵³ Den övergripande ideologi som kännetecknade *nobilitas* var nämligen den, att Roms regering grundar sig på ett gemensamt styre som betonar *gruppens*, snarare än individens, överhöghet. I den för republiken eviga kampen mellan adeln och folket hade adeln ett övertag, trots att den till antalet var betydligt färre än den breda massan – den var enad. Ciceros yngre samtida säger, att *nobilitas* förmådde mer i kraft av sin enighet; folkets förmåga, skingrad utan sammanhållning, förmådde mindre.⁵⁴ Varje adelsman ville vara reslig. Men ingen fick vara ett huvud längre än alla andra. Detta äventyrade gruppens sammanhållning och inre solidaritet. Alltså ser vi under 100-talet fler och fler lagar ämnade att åtgärda denna framskjutande svårighet. Först och främst lagstiftades det kring villkor för att kunna tillträda ämbeten. Efter år 198 kunde en man inte bli vald till konsul utan att först ha tjänat som pretor eller edil. År 180 lagstiftades, att en till de statliga ämbetena kandiderande man måste uppfylla särskilda åldersvillkor och att ett tvåårs mellanrum ska finnas mellan de olika stegen på *cursus honorum* (den ”karriärsstege” av olika ämbeten, från kvestor till konsul, som de romare som sökte politisk karriär ville följa): hädanefter var en man tvungen att vara 36 fyllda för att tillträda ämbetet som edil, 39 som pretor och 42 som konsul, och det måste löpa två år mellan att en person tjänstgjort som edil till att han kunde tjänstgöra som pretor (ämbetsperioderna varade ett år). För det andra började det lagföras mot mutor (vilket ej gjorts tidigare) – uppenbarligen hade den ekonomiska kraften inom somliga släkter och familjer ur *nobilitas* vuxit sig så stor att den kunde överbjuda de andra familjerna och därmed tillförsäkra sina egna medlemmar tillträdet till de åtrådda ämbetena. För det tredje lagstadgades det mot lyx och luxuöst leverne. Mellan år 181 och 142-1 stiftades fem lagar för att förhindra lyxkonsumtion som var överdriven och som drog alltför mycken och alltför stor avundsjuka åt sig. Utan sammanhang synes dessa lagar kanhända märkliga, men i ljuset av det ovan sagda är de tydliga uttryck för en ansträngning att bevara gruppens inre sammanhållning. För det fjärde

---

⁵² Crawford 1988, s. 87.

⁵³ Crawford 1988, s. 75.

⁵⁴ Sallustius, BJ, 41.

hade åren efter 200 sett en kraftig ökning på antalet triumfer, den största ärebetygelse som kunde tilldelas en romersk fältherre och under 170-talet förmådde senaten begränsa triumfer åt de allena som tjänat som konsul. ⁵⁵

Men en annan spricka höll på att dyka upp i det romerska myntet. De enorma politiska och ekonomiska framgångar den romerska utrikespolitiken skapat under det tredje och andra århundradet medförde också baksidor. Missnöjet följer framgången som vore det dess skugga. Under två- och hundratalets Italien hade de rika verkligen blivit rikare och de fattiga fattigare. Utan denna verklighet är det omöjligt att förstå det stöd berömda politiker som Tiberius och Gaius Gracchus, Gaius Marius och Julius Caesar kunde nå av Roms och Italiens breda massor, politiker som sökte gå de förfelades öden till mötes i politiska förslag och program. Roms segrar med svärd i hand i öst inbringade rika romare ett förbluffande antal slavar: Under första puniska kriget togs år 256 20 000 afrikanska slavar och 20 000 i en stad på Sicilien år 261. Aemilius Paullus sades ha sålt 150 000 slavar från Epirus år 167 och Caesar sades ha tagit en miljon slavar under sina krig i Gallien. Brunt påpekar att dessa siffror, i synnerhet inte den sistnämnda, är pålitliga, men att de antyder vilka siffror samtida romare fann trovärdiga. ⁵⁶ Vid sidan av tagandet av slavar som segrarens rätt var slavhandel en lönande verksamhet och Medelhavet var ökänt för de pirater som idkade den. Brunt uppskattar att det år 28 fanns omkring tre miljoner slavar i Rom eller i provinser tillhöriga Rom, gentemot fyra miljoner fria medborgare. Adeln hade blivit mycket förmögen av framgångarna i öst och investerade framför allt sina pengar i två saker: land och slavar. Småbönder, som under Roms historia traditionellt varit det allra vanligaste yrket (Rom var verkligen ett land av bönder), antingen köptes eller tvingades bort från sina marker och slavar sattes till att bruka denna jord i deras ställe. Det hände att de småbönder som förlorat eller sålt sin mark lönearbetade på de stora godsens, men i stort sett var det nu slavar som bearbetade Italiens bördiga jordar. Det var till Italiens städer flertalet av de före detta bönderna kom. Några öppnade verksamhet som småhandlare, arbetslösa blev de flesta, beroende av sina patroner, som kunde ge dem en slant i utbyte för uppvaktning och stöd eller röstning i något val. Mer än någonsin tidigare i Roms historia befolkades den eviga staden från och med år 200 och fram tills republikens fall av fattiga personer utan tillräcklig egendom för att räknas som *assidui* – medborgare som enligt den romerska folkbokföringen, census, räknades som tillräckligt förmögna för att kunna tjänstgöra som legionärer i armén (*proletarii*, de för fattiga för att kvala in, då de inte kunde bekosta sin egen utrustning, fick ej tjänstgöra

---

⁵⁵ Se Crawford 1988, s. 76-80 för dessa fyra steg, som jag bygger min beskrivning på.

⁵⁶ Brunt 1986, s. 18.

som legionärer) – som drog runt i staden utan någonting särskilt att göra. Detta medan adelsmännen vandrar på Roms gator i medborgarnas åsyn, klädda i all sin makt och glans, framhävande sina konsuls- och prästämbeten, en del sina triumfer.⁵⁷ Folkets hat mot adeln växte. Under slutet på andra århundradet var missnöjet i de folkliga skikten stort. Adeln, som skröt om sitt förnäma ursprung, om sina förfäders bragder, hade blivit känd för sin besticklighet. I Rom kunde allting köpas för pengar, åtminstone enligt Sallustius.⁵⁸ Men denne desillusionerade cyniker var inget undantag. Cicero, som delade mycket med sin yngre samtida, nämligen att de båda i grund och botten utgick från den samhälls- och självbild adeln hade, det vill säga högaktade samma värdebegrepp, analyserade skeenden på grundval av samma dygder, skiljde sig likväl från honom i ett betydelsefullt avseende. Sallustius skriver om denna adel och denna samhällsbild, men ser och betonar hyckleriet och korruptionen, att adeln inte förmår förkroppsliga den självbild den ständigt förespeglar.⁵⁹ Cicero utgår från densamma, men försöker rättfärdiga adelns ställning och samhällssyn och självbild.

Italiens solstinna jordar var från omkring år 146 och framåt de bördigaste i hela den för romarna kända världen. De bördigaste för missnöje, uppror, politiska mord och försök till statskupp. Sedan Karthagos förstörelse år 146 hade Rom blivit alltmer splittrat. I brist på yttre fiender kom de inre tvisterna i förgrunden. Bundsförvantskriget åren 91-88 mellan Rom och hennes italienska förbundna var ett av de blodigaste i Roms historia. Åren 83-81 utkämpades mellan C. Marius och L. Cornelius Sulla det första stora inbördeskriget i Roms historia och markerade första gången då en man, segraren Sulla, tog makten i Rom genom våld. Samma århundrade skulle komma att se än fler krig romare emellan: mellan J. Caesar och Cn. Pompeius på 40-talet (till seger för den förre efter slaget vid Farsalos augusti år 48), mellan triumviratet (C. Octavius, M. Antonius och M. Lepidus) och ledarna för de republikanska regeringsstyckorna, C. Cassius och M. Brutus (besegrade under slaget vid Filippi år 42) och slutligen mellan C. Octavius (senare Caesar Augustus) och M. Antonius, den senare besegrad under det stora sjöslaget vid Actium år 31. År 63 försökte L. Sergius Catilina sig på en statskupp med flera planerade mord, bland annat på den sittande konsuln för året, Cicero. Statskuppen blottlades och flera

---

⁵⁷ Sallustius, BJ, 31.

⁵⁸ Ibid, 8.

⁵⁹ När en adelsman faktiskt kunde leva upp till de anspråk *nobilitas* hade var Sallustius nöjd, som i fallet Quintus Caecilius Metellus Numidicus (cos. 109), befälhavare under en tid för de romerska styckorna mot den numidiske kungen Jugurtha. Sallustius beskriver honom som skicklig i fält, tapper, rik på själsliga tillgångar och omöjlig att muta. Hans enda brister var förakt och högmod, ”de laster som var gemensamma för hela *nobilitas*”. Detta omdöme gör desto kraftfullare intryck i beaktande av att Sallustius i samma verk närmast genomgående porträtterar adeln som girig, mutbar och skrupelfri. BJ, 64.

sammansvurna avrättades på Ciceros befallning. Catilina dog för svärdet när han ledde sina upprorsmakare i en strid i centrala Italien år 62: "När Catilina såg sina fallna mannar och sig själv kvar med bara några få, då drog han sig till minnes sin börd och sin forna *dignitas*, slängde sig mot hopen av fiender och där, med svärdet i luften, höggs han ned".⁶⁰

Under dessa storskaliga krig pågick också mer småskaligt, men likväl dödligt våld. Det politiska mordet år 133 på Ti. Sempronius Gracchus, som i egenskap av folktribun drev igenom jordreformer mot adelns vilja, som skulle omfördela land åt de mindre bemedlade och de förfördelade, och det självmord hans yngre bror C. Sempronius Gracchus – som än radikalare hade fortsatt sin storebrors politiska program – begick för att undgå att hamna i händerna politiska fiender var inga isolerade händelser. Politiska mord och försök till politiska mord hade blivit allt vanligare. Det vi skulle kalla politiska extremistgrupper drog runt på Roms gator. Cicero beskriver brevledes till sin förtrogne vän, att hans politiske motståndare, P. Clodius Pulcher och hans gäng den 11 november år 57 förföljde honom med påkar och svärd, att de endast hindrades av Ciceros eget anhang, att Clodius vid ett annat tillfälle kastat sten på Ciceros brors Quintus' hus och att denne vettvilling anlade en brand på detsamma. Clodius blev senare dödad år 52 av ledaren för ett annat sådant gäng, under en drabbning grupperna emellan, en ledare som dock företrädde helt andra politiska åskådningar, nämligen Ciceros förtrogne Milo. Cicero försvarade senare Milo i rätten under åtalet på Forum för mordet och Pompeius tvingades anställa soldater för att försäkra om, att rättegången skulle kunna äga rum utan oroligheter och våld från åskådare.⁶¹ Rom, världens härskarinna, kunde inte tygla sina inre strider. Det är för denna uppsats avgörande både att inse och att påpeka, att Roms inbördes strider i mångt och mycket var strider inom adeln själv. Sallustius påpekade förvisso i ett ovan anført stycke, att adelns styrka var enighet. Det stämmer, men med kvalificeringen att den adel var enig, som strävade efter att bevara det rådande tillståndet, som strävade efter att se till att den politiska makten alltjämt låg kvar hos adeln. Denna gruppering kallades efter Ciceros klassiska beskrivning *optimates* ("de bästa") eller *boni* ("de goda", eller mindre ordagrant, men mer andemeningsfångande "de lojala"), men det fanns en annan slags adel, deras motståndare, de som företrädde åtgärder som skulle gynna folket, vilka kallades *populares* ("folkliga").⁶² Det är att betrakta som inbördes strider inom adeln då de ledande företrädarna för folkliga politiska åtgärder själva tillhörde *nobilitas*, och till och med i flera fall var patricier: Gaius *Julius* Caesar,

---

⁶⁰ Sallustius, BC, 61.

⁶¹ Cicero, *Pro Milone*, 1.

⁶² *Pro Sestio*, 96.

Lucius *Sergius* Catilina, Publius *Clodius* Pulcher, Marcus *Aemilius* Lepidus, bröderna Gracchus.⁶³

---

⁶³ De kursiverade namnen är patriciska. Gracchus var ”bara” plebejisk adel, om än bland de finaste – systemen i familjen var gift med Publius *Cornelius* Scipio Africanus Aemilianus, den berömde förstöraren av Karthago.

3. Den romerska himmelens moralstjärnor

“Att undersöka sådana moraliska nyckelord är ett fascinerande stadium; det är som att tränga in i romarfolkets själ.”⁶⁴

Under denna rubrik ska vi titta närmare på vilka föreställningar om moral *nobilitas* hyste, och särskilt vilken roll virtus spelade och hur kampen om detta begrepp såg ut under republikens sista århundrade. Det är missvisande, säger Earl, att lägga ett modernt politiskt raster på det politiska livet i senrepublikens Rom och tro, att det var uppdelat i ett tvåpartisystem, mellan *optimates* och *populares*, eller mellan senaten och affärsmännen, senaten och folket eller caesianer och pompejaner.⁶⁵ Politik var i Rom i första hand en fråga om personliga familje-, släkt-, vänskaps- och lojalitetsband mellan framstående män, inte om ideologier eller politiska program. Det var enskilda personer som var viktiga – understödda av ovan nämnda blods- eller lojalitetsband – i det avseendet att det var individer, inte några politiska partier, som valdes till ämbeten. Härvidlag sammanhängde, att romarna betraktade politiska frågor med hjälp av moraliska begrepp, då det var individen, som på grundval av sin moraliska höjd, sin oförvitlighet och karaktärsduglighet, som valdes. Och det omvända gäller också. Det var inte bara medborgare som valdes till ämbeten, utan det var även medborgare som röstade och valde andra medborgare till dessa ämbeten. När medborgarna själva är de som både styr staten och väljer in dem som ska göra det följer naturligen krav på dessa medborgare. Med detta ansvar, att båda rösta och styra, att statens hela förvaltning vilar på medborgarnas axlar, då fordras också en viss typ av medborgare, medborgare som är omdömesgilla, som är förnuftiga, som uppträder med den värdighet ämbetet kräver, som förmår åsidosätta personliga intressen för statens och samhällets högre vinning, som klarar av att vara måttliga i framgångens ögonblick och ståndaktiga under motgångens stormvindar. Ett lands välstånd (ej åsyftat inkom i ekonomiskt hänseende) är avhängigt sina medborgare. Sådan medborgare, sådan stat. Härav den romerska traditionens upptagenhet vid moral.⁶⁶

Denna moraliska upptagenhet är uppenbar för den som jämför Cicero och Sallustius, senrepublikens två samhällsanalytiker på prosa. De har det gemensamt deras analytiska verktyg är latinets moralbegrepp, att de förklarar styrkor genom dygdernas begrepp, förfall medelst lasternas. Samhället går enligt båda åt skogen, för att det råder ett moraliskt förfall hos det romerska folket. De har också det gemensamt, att de är nostalgiker, att de tillskriver Roms

---

⁶⁴ Erik Wistrand, *Politik och litteratur i antikens Rom* (Göteborg: Paul Åströms förlag, 1978), s. 63.

⁶⁵ Earl 1967, s. 16.

⁶⁶ För ett mer utvecklat resonemang kring denna sak och dess förhållande till republikansk politisk tradition i stort, se Michael Schofield, *Cicero. Political Philosophy*, s. 147.

förflutna och dess medborgare fler och större dygder, än de ser i sin samtid. För inte särskilt länge sedan beboddes Rom verkligen av män uppfyllda av *virtus*, av *dignitas*, värda sann *gloria*. Den romerske poeten Ennius, nationalskald fram till dess att Vergilius tog hans plats, diktade en gång, att den romerska statens ben vilar på uråldriga dygder och tappra män.⁶⁷ Cicero beundrade denna rad, som föreföll honom komma som från ett orakel, att döma av dess betecknande korthet i förening med sanningshalt.⁶⁸ Det är nämligen så, menar Cicero, den romerska staten inte hade kunnat härska så länge och så vitt och brett ut i världen, om den inte vore begåvad med både dygder, *mores*, och bra män, *vir*i. Det fanns en stark och inflytelserik kultur som födde män av detta slag, menar han, som danade deras karaktärer och som utrustade dem med de rätta egenskaperna, och dessa män ombesörjde sedan denna kulturs och traditions fortlevnad. Detta var den romerska adelns tradition. Men detta är endast ett förebildligt förflutet. Rom i hans dagar var en stad ovärdig sin ärorika historia; romarna var ett folk ovärdigt sina förfäder. ”Även om vår egen tid en gång mottog staten som en underskön målning, men nu när den förtvinar i ålder, har vår tid inte bara försummat att förnya den sett till dess färger, med vilka den en gång fanns, utan den har inte ens ombesörjt att söka bevara åtminstone dess skepnad och dess allra mest allmänna drag”.⁶⁹ Han förklarar det genom en brist på det slags män som en gång byggde staten. Och de fäderneärvda dygderna har dött genom denna brist. Det är detta förhållande, att Rom under Ciceros tid lider brist på goda dygder och motsvarande män, som banat väg för de inbördeskrig, de skändligheter, all den besticklighet och gudlöshet han såg i sin vardag, eller snarare: det har inte banat väg för, utan är en exakt spegelbild av denna brist – enligt honom. Han vill gå till domaren med ett åtal på sin tids samtida romare: ”Men en förklaring om detta stora onda bör inte blott avkrävas oss: vi bör, på sätt och vis, försvara oss som stod vi anklagade med dödsstraff som möjligt rättsutslag. Det är nämligen våra egna förseelser, inte någon tillfällighet, som gjort att vi har kvar den forna staten blott i namn, men i verkligheten sedan länge har låtit den falla oss ur händerna”.⁷⁰ Rättsutslaget blev dödsstraff. Inte bara Cicero och oräkneliga andra dödades, utan hela det forna statsskicket gick under och uppstod i på nytt i det kejsarliga Roms nya skepnad. Sallustius var som sagt Ciceros like i denna syn. Trots att Cicero och Sallustius stod på motsatta sidor på det politiska spektret, där den förre var konservativ och den senare kritisk till adeln, enades de både i sin syn på Roms historia, på förutsättningen, medveten eller ej, att enskilda personers moraliska beskaffenhet är

---

⁶⁷ Ennius, *Annales*. Citerat av Cicero i *De re publica*, 5, 1.

⁶⁸ *De re publica*, 5,1.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*

av avgörande betydelse för historisk utveckling, och på denna grundval, att det var bättre förr. Sallustius ger ett kärnfullt uttryck för denna åskådning, som betraktar samhällsfrågor genom ett moraliskt raster, när han beskriver det romerska folket från sin uppåtsträvande storhet, när världen ännu inte var lagd under dess fötter, utan då de var tvungna att kämpa för att komma fram, till fallet, då världen låg öppen för dem och jordens folkslag stod inför dem med böjda ryggar. Före Karthagos förstörelse var allt bra. Då hade världen ännu lagts under Roms fötter. Det var en tid innan de kunde lata sig. I stället fordrade tidens omständigheter av romarna de största kraftansträngningar och de mest upphöjda dygder. Både i Rom och ute i världen odlades och vördades goda seder, *boni mores*.⁷¹ Sallustius beskriver ett samhälle som var endräktigt och befolkat av medborgare som var välvilligt inställda till varandra, som inte var giriga eller brukade våld emot varandra, och detta inte på grund av lagens stora inflytande, utan av naturlig böjelse. Våld och annan missämja uppkom bara gentemot utländska fiender. Romerska medborgare ”tävlade sinsemellan i stället i fråga om *virtus*”.⁷² De var gudfruktiga i förhållande till gudarna, måttfulla när det kom till pengar och hushållets utgifter, trofasta vad gäller vänner. Dygder som mod och rättrådighet rådde. De styrde medelst välgärningar snarare än genom att injaga fruktan och fastän att de blivit förorättade föredrog de att förlåta över att hämnas. Det är onekligen en idyllisk bild av det forna Rom och de forna romarna Sallustius tecknar. Men liksom i all idealiserande historieskrivning måste någon gång ett fall komma. Rom hade förvisso med hjälp av sina dygder uträttat storartade ting. Man hade, skriver Sallustius, krossat oräkneliga kungar, betvingat väldiga folkslag och barbariska stammar, och man hade från jordens yta förintat Karthago.⁷³ Hela jorden och allt hav låg öppet. Bättre förutsättningar för ett rike kan man kanske inte tänka sig. Men med framgången följer förfallet som vore det dess skugga, åtminstone enligt Sallustius: ”För dem, som med lätta hade uthärdat mödor, faror och nödställda och svåra förhållanden, blev frid och rikedomar, annars de vanliga föremålen för begäret, till börda och olycka”.⁷⁴ Framgångens glädjeämnen – pengar och möjligheten att inte längre behöva övernatta i vinterläger, vandra långa mil klädd i fältutrustning och kämpa på liv och död mot fiender – födde förvekligade romare. Och när romaren fått det hon begärde ville hon genast ha mer. Girigheten växte.⁷⁵ Begäret efter makt och begäret efter rikedom bringade dygderna, duglighet (*probitas*) och *fides* (trofasthet) ”och andra goda dygder”, på fall.⁷⁶

---

⁷¹ Sallustius, BC, 9.

⁷² Ibid.

⁷³ Romarna nöjde sig inte med att besegra Karthago. Man valde år 146 att förstöra hela staden.

⁷⁴ Sallustius, BC, 10.

⁷⁵ *Avaritia*, girighet.

⁷⁶ Dygder, här *artes*.

Högmod (*superbia*) och grymhet (*crudelitas*) sattes i deras ställe och uppkom gjorde föreställningen att allting kan köpas för pengar.⁷⁷ Vidare gjorde vinningslystnaden, att romarna blev till ett falskt folk. Man började ”låsa in sina tankar bakom lås och bom i bröstet och låta tungan uttala annat”.⁷⁸

I detta laddade och för uppsatsförfattaren tacksamma stycke, då det närmast är ett starkt koncentrat av den romerska intellektuella traditionens upptagenhet vid moralfrågor, där än öppet och än förborgat många av de beståndsdelar föreligger, som denna uppsats handlar om: romerska dygder och deras användning i det politiska samtalet. Det är för denna uppsats en pedagogisk utläggning att nyttja, som Sallustius får ur sig, då den inte bara räknar upp dygder som han menar var väsentliga för det romerska folkets framgångar, utan även namnger motsatsen, nämligen de laster som innebar det romerska folkets moraliska förfall. I hans framställning listas bland dygderna följande: *virtus* (tapperhet), *audacia* (mod), *aequitas* (rättvisa), *iustitia* (rättrådighet), *fides* (trofasthet) och *probitas* (duglighet); bland lasterna: *avaritia* (girighet), *imperii cupido* och *pecuniae cupido* (begär efter makt och begär efter pengar), *superbia* (högmod), *crudelitas* (grymhet), *ambitio* (äregirighet, skrupelfri vinningslystnad). För att beteckna goda egenskaper som utmärker en personlighet, det vill säga dygder, använder han *artes* och inte det för den moderna läsaren bedrägligt nära tillhands liggande *virtutes* (flertal av *virtus*). Vi skall nedan endast redogöra för *virtus*, men uppräknigen av alla de värdebegrepp Sallustius nyttjade för att beskriva Roms uppgång och fall syftar till att visa hur en av det republikanska Roms stora samhällsanalytiker betraktade historien genom ett moraliskt raster. Vi skall nedan redogöra för *virtus*, för att vara så förberedda som möjligt, för att tillgodogöra oss huvudavdelningen i denna uppsats, nämligen undersökningen kring förhållandet mellan *gloria* och dygder inom ramen för Ciceros tal beträffande Antonius.

Av en tillfällighet eller av övervägd planering från Sallustius' sida är den första dygd som nämns i stycket också den som måste betraktas vara den viktigaste och för romarna tyngsta av de som räknas upp – *virtus*. Ordet består av två delar, *vir* (en människa av manligt kön) och *-tus* (det som på svenska motsvaras av efterleden ”-het”). Ordagrant – utan att betrakta klang eller vidhäftande associationer – är alltså *manlighet* det närmaste svenskan kommer en motsvarighet. Just så har ordet också ofta översatts till vårt språk. Det bästa är nog, att inte för gäves försöka finna en exakt svensk motsvarighet, utan att tvinna samman flera trådar, som

---

⁷⁷ *Superbia* och *crudelitas* var två laster romarna föraktade. *Superbia* var förknippat med kungar och kungadöme, ett styrelseskick romarna hatade. Romarnas siste kung innan republikens instiftande, Tarquinius, gav romarna tillmälet *superbus* – Tarquinius den högmodige.

⁷⁸ Sallustius, BC, 10.

tillsammans med fångkraften hos ett nät kan infånga någonting av den förunderliga kraft och betydelse detta ord hade för romarna. Manlighet, tapperhet, duglighet, sedlighet, beslutsamhet, dådkraft – ensamma träffar inget av dessa ord mitt i prick, då exempelvis ”manlighet” på svenska för många öron betecknar ett traditionellt sätt att vara man, som många finner mer fel än förtjänster hos. ”Duglighet” träffar rätt i så måtto, att en romare som besatt *virtus* verkligen var duglig, men medan en duglig karl för oss kan ha den prosaiska klangen av en duglig, men grå och ansiktslös byråkrat, hade *virtus* för romaren klangen av en lysande fältherre vars krigsbedrifter fört Roms anseende ut i världen och världens skatter in till Rom, eller klangen av en värtalig advokat som med stora brösttoner talade inför beundrande folkmassor på Forum. ”Tapperhet” är det ord, som just fångar den gnistrande, glänsande hjälteaura, som höljer sig som en mantel över ordkroppen *virtus*, men har den nackdelen, att tapperhet på svenska i första hand handlar om en enastående duglighet som visar sig på fälttåg, i militära drabbningar och dylikt, medan romerska fältherrar förvisso var kända för sin *virtus*, men den var inte förbehållen dem allena, utan även framstående civila ämbetsmän, som Cicero, som knappt ens någonsin burit ett svärd, då han var en person som ägnat hela sitt liv åt politiska förhandlingar och rättsliga processer, kunde göra anspråk på *virtus*.

Men nu har vi på sätt och vis börjat i slutet. Allt detta låg i begreppet *virtus* under republikens sista århundrade, tiden för män som Caesar och Cicero. Men det hade det inte alltid gjort. Ursprungligen var *virtus* inte ett mångtydigt ord. Det betydde först endast manlighet i avseendet mod eller tapperhet i fält. Att manlighet och mod i krigisk bemärkelse var samma sak har sin förklaring i att det var i krig män utövade sin manlighet.⁷⁹ *Virtus* var inte – vilket varit en förhärskande forskaruppfattning – etiskt laddat. Detta betyder att även moraliskt förkastliga personer kunde tillskrivas *virtus*, av förklarliga skäl: även en ond person kan vara modig.⁸⁰ Ett tydligt exempel på detta är Ennius’ rad: ”Lag är bättre än *virtus*: ty ofta besitter även dåliga personer *virtus*.”⁸¹

I takt med att romarna under 200-talet fick allt fler ingivelser från den grekiska världen kom begreppet dock under inflytande av grekiskans *ἀρετή* att antaga nya betydelser, skilda från dess

---

⁷⁹ Myles McDonnell, *Roman Manliness* (New York: Cambridge University Press, 2006), s. 180: ”Moreover, during the republican period, most Roman men served the *res publica* as soldiers; indeed, the ability to fight for the state was the criterion on which a Roman boy was judged to become a man. It was because such a high proportion of Roman citizens served in the army, and because Rome was at war so frequently, that the primary meaning of *virtus* in republican Latin is martial courage.”

⁸⁰ Se McDonnells övertygande bevisföring i *Roman Manliness* 2006, s. 12-71.

⁸¹ Ennius, Fragmentary Republican Latin, vol II: Ennius, Dramatic Fragments. Minor Works, 62.

språkhistoriska ursprung, där *virtus* kunde tillskrivas inte bara tappra män, utan bland annat även hästar, ull, ögon och öron.⁸² Detta för att beteckna att någonting var bra inom sitt användningsområde. Begreppet kom under samma inflytande också att antaga moralisk laddning i vissa sammanhang. En person som besatt *virtus* var god helt enkelt. Traditionellt handlade romerska moralbegrepp inte om etiska uppfattningar om rätt och fel, utan om funktion och framgång. Som sagt: en soldat kunde vara tapper i fält och utföra stordåd för sin sida, men samtidigt vara en ondskefull person, och likväl hyllas för det förra.⁸³ Men det fanns ett annat skeende som gjorde att begreppet under den sena republiken inte var förbehållet modiga män allena. Under hundratalets början hade den romerska eliten upphört att fungera som den romerska härens kavalleri.⁸⁴ Överhuvudtaget gjorde allt färre romerska adelsmän karriär i militären. Men, skriver McDonnell, romerska ädlingar började inte anse sig mindre manliga för det, utan följden blev att den romerska eliten började att omdefiniera *virtus*, så att begreppet skulle kunna tillämpas under förändrade samhällsförhållanden.⁸⁵

För adeln var *virtus* var det väsentligt romerska. Det var den dygd som framför allt kännetecknade romaren och som han mer än någon annan dygd skulle söka förkroppsliga.⁸⁶ Det Cicero försöker göra när han skriver om *virtus* är att vidga dess användningsområde, för att det skall kunna tillämpas på honom som civil ämbetsman.⁸⁷ Cicero uttrycker inte en traditionell uppfattning, någonting Earl menar, utan någonting nytt, då han hävdar att en persons verkliga storhet visar sig i att styra staten väl.⁸⁸ *Virtus* bestod för honom mer än något annat i att utföra stora handlingar, till nytta för staten, till *gloria* för den som gjorde det och detta hade bäring inte på den enskilde allena, utan hela hans familj.⁸⁹ Vi skall nedan se hur denna senrepublikanska kamp om betydelsen hos *virtus* såg ut. Men först några ord adelns förhållande till det allmänna.

En riktig adelsman skulle ägna sig åt offentliga angelägenheter, åt att lösa bekymmer, som gagnade det gemensamma bästa. Det var främmande för adeln, att göra bruk av sina talanger helt och hållet för personliga ändamål, skilda från de frågor staten var ställd inför. Ingen romare

---

⁸² McDonnell 2006, s. 75.

⁸³ Ibid, s. 111.

⁸⁴ Ibid, s. 256.

⁸⁵ Ibid s. 257.

⁸⁶ Earl 1967, s. 20. Earl menar att detta allmänt ligger i begreppet *virtus*, men som McDonnell visat är det en utveckling betecknande för senrepubliken och Cicero i synnerhet.

⁸⁷ McDonnell, s. 348.

⁸⁸ *De officiis*, 1, 72. Se även 1, 92.

⁸⁹ Earl 1967, s. 35.

blev känd och åtnjöt ära för att ha varit en dygdig privatperson. Det är betecknande, att medan det gamla Greklands tre kändaste personligheter alla var filosofer, var den genom alla tider kändaste romaren en fältherre och politiker, Julius Caesar.⁹⁰ Det är ingen slump: romerska adelspojkar hade en socialt uppkommen böjelse och strävan efter att utmärka sig i fält som soldat och på Forum som politiker. Över gravstenen hos en av högadelns döda söner står det ristat: *Honos fama virtusque gloria atque ingenium*.⁹¹ Det uttrycker i koncentrerad form adelns bild av vad livet handlar om, vad man ytterst sett bör sträva efter: ”ämbete, berömmelse, *virtus*, *gloria* och talang”. För att låna en träffsäker rad: bortom att stå staten till tjänst fanns det inga offentliga ämbeten, och därför fanns där heller ingen *gloria*, ingen *nobilitas*, ingen *auctoritas* och ingen *virtus*.⁹²

Men hos både Cicero och Sallustius skönjs de strider om dess innebörd, som ägde rum under republikens sista århundrade. Den gamla adeln menade att deras egen *nobilitas* och deras *virtus* hängde ihop. Adeln besatt *virtus* i egenskap av att vara ädlingar, av att ha förfäder som bevisat familjens förmåga att i statens tjänst utföra bragder till gagn för folket. Denna uppfattning utmanades av *novi homines*, som önskade knyta *virtus*, inte till börd, utan till personlig förmåga och personligt utförda handlingar. I varje fall är det denna bild som framträder när *novi homines*, som Cicero och Sallustius, beskriver saken. Marius’ laddade tal som nyvald konsul till folket ger ett kärnfullt uttryck för dessa två motstridiga uppfattningar.⁹³ Marius var den förste i sin släkt att bli vald till konsul, alltså en föraktad uppkomling. Han beskriver vilka svårigheter en konsul står inför, att förbereda staten för krig och samtidigt vara skonsam mot statsbudgeten, att utskriva medborgare till soldater som kanske inte alls är sugna på att dra ut i fält, och att mitt ibland allt finns det även folk som vill en illa. Ifall en adelsman misslyckas i detta, då är det så mycket enklare, säger Marius, ty han kan falla tillbaka på gammalt adelskap (*vetus nobilitas*), på förfädernas bragder, släktingars och vänners bistånd, många klienter. Men för honom finns ingenting annat än han själv, hans *virtus* och hans oförvitlighet. Och även om han anser att alla människor delar samma natur, menar han att den tappreste (*fortissimum*) också är den med

---

⁹⁰ Än fler exempel finns bortom dessa namn. De namn humanistiskt intresserade personer, utan att vara specialintresserade av antiken, känner till av romare är det ofta gestalter av detta slag, fältherrar och politiker. Det är romaren som besegrade den fruktade Hannibal, Scipio Africanus, det är inbördeskrigens stora namn, Marius och Sulla, upprorsmannen Catilina, det är första triumviratets maktmän, Caesar, Crassus och Pompeius, och det motsvarande andra triumviratet, Antonius, Lepidus och Octavius. Men hur många kan nämna en atensk befälhavare?

⁹¹ CIL I² 10. ”Ämbete, berömmelse, tapperhet, ära och talang”. Ordalydelsen vilar över Publius Cornelius Scipios gravsten, död år 170, en man tillhörig patriciska ätten Corneli Scipiones

⁹² Earl 1967, s. 35.

⁹³ Sallustius, BJ, 85.

finast börd, den mest högtäddade (*generosissimum*). Marius – eller Sallustius, som lägger orden i hans mun – knyter alltså dygd till den enskildes personlighet och kapar banden till ursprung och anor. Detta var även den gamla synen på saken, menar han. De gamla adelsfamiljerna blev nämligen adliga i kraft av sin *virtus*, ”*nobilitas* uppkom ur *virtus*”.⁹⁴ Utan *virtus*, ingen *nobilitas*. De tror även att de talar till sin egen fördel, säger Marius, när de inför folket eller i senaten hyllar sina förfäder. De tror att de därmed själva får större anseende genom att påminna om förfädernas bragder. Men följden blir raka motsatsen, förmanar konsuln. Ju skönare förfädernas liv framstår, desto skändligare deras eget. De är ju ingalunda några avbilder av dem. ”Förfädernas *gloria* är liksom ett ljus för de efterkommande som inte lämnar vare sig deras fel eller förtjänster i det fördolda”. Det sägs inte rakt ut, men det är ändå tydligt, att en *nobilis* har större krav, inte mindre, att leva upp till. Marius kan inte skryta om sina förfäders förtjänster, men han har någonting mycket bättre att framhäva, nämligen sina egna. Han har inga masker av sina förfäder, då hans adelskap är nytt, ”men det är helt säkert bättre att ha nått fram till det på egen hand än att ha ärvt och fördärvat det”. Han kan inte brösta sig med förfäder som varit konsuler eller firat triumfer, men i stället spjut, fanor, tapperhetsmedaljer och ärr på kroppen. ”Dessa är mina vaxbilder, dessa är mitt adelskap”, säger han, ”som jag fått inte i arv, utan genom åtskilliga faror och mödor”. Detta räcker för honom, då verklig *virtus* visar sig var än den finns. Deras förfäder gav dem i arv rikedomar, vaxbilder och minnet om lysande liv. Men, säger Marius, *virtus* gav och kunde de inte ge i arv, då detta är det enda i hela världen som varken kan ges eller fås.

Begreppet är föremål för ett språkligt krig. Jag tror att det har sin naturliga förklaring i följande. Varje romare som gjorde en offentlig karriär var tvungen att förkroppsliga eller förespegla sig förkroppsliga de romerska dygderna, i all synnerhet den dygd vi nu behandlar. Även uppkomlingar var tvungna att förkroppsliga eller ha en bild av sig att förkroppsliga de hävdvunna dygderna. Följaktligen kunde en uppkomling som Marius inte finna sig i att *virtus* skulle vara förbehållen den gamla adeln allena (vad skulle det då bli av hans offentliga persona?). Den gamla adeln såg däremot sin egen ställning som hotad, om de dygder den tidigare besuttit som sin företrädesrätt kom i andras händer. Cicero förde också denna uppkomlingens kamp. I ett hårt tal säger han till en adelsman, att denne fått sina offentliga ämbeten enbart på grundval av sin börd, medan han själv blivit vald till sina ämbeten för sina förmågors skull, inte med hänsyn till sina förfäder, för sin *virtus*, inte sin *nobilitas*.⁹⁵ I ett annat

---

⁹⁴ Ibid. ”*nobilitas ex virtute coepit*.”

⁹⁵ *In Pisonem*, 1. Cicero, sin vana trogen, hittar en fin allitteration, ”*moribus non maioribus*”.

tal delar han upp begreppet och ställningen såsom tillhörande *nobilitas* i två delar. Han menar att adelskap kan erhållas på två sätt, det ena genom börd, att bli född in i det, och det andra genom *virtus*, som inte har anor till förutsättning: ”Jag uppmanar er, ungdomar, som är *nobiles* av födsel, att söka efterlikna era förfäder, men ni andra, som kan uppnå *nobilitas* genom *virtus* och medfödd förmåga, er förmanar jag att pröva denna väg som fått många uppkomlingar att åtnjuta både ämbete och *gloria*”.⁹⁶ I händerna på Cicero och Sallustius – som ingendera föddes in i adeln – är det uppenbart att både *nobilitas* och *virtus* rycks från att vara en företrädesrätt grundad på blod till att bli öppen för varje person som har den rätta karaktärsbeskaffenheten. ”När nu *nobilitas* ingenting annat är än erkänd *virtus*, vem skulle sakna gammal börd hos en person som åldras i *gloria*?”.⁹⁷ Den stora skillnaden mellan de hävdvunna bestämningarna av begreppen *nobilitas* och *virtus*, som den traditionella adeln hävdade, och den nya, som företräds av *novi homines*, är att den förra förankrar *virtus* i en särskild klass – *nobilitas* – och att denna klass i sin tur har sitt ankare på blodets botten, medan senare utgår från den enskilda människans förmågor, obeaktat hennes familjs förflutna.

Innebörden hos *virtus* var för Sallustius avhängigt medlet och syftet med dess utövande. En man kunde förefalla förkroppsliga denna dygd. Han kunde gå först i slaglinjen, vara tapper och ståndaktig i faror, men hade han andra mål i sikte än att stå staten till tjänst, till gagn för sitt folk, då fanns där ingen tapperhet, ingen *virtus*. Döljer sig bakom hans skenfagra anlete blott ett bedrägligt egenintresse, då finns där denna dygds lika ärelösa som äregiriga tvilling. Äregirigheten (*ambitio*) ligger i själva verket nära *virtus*, menar Sallustius. För ett otränat öga skulle de kunna förväxlas med varandra. I lika hög grad, säger han, trängtar de båda efter ära, ämbeten och makt.⁹⁸ Men den tappre arbetar med hederliga medel, med list och lögn jobbar den dygdlöse. Detta sätt att förstå begreppet är en sentida skapelse, där det begåvats med en moralisk klang om bra och dålig, ett avsteg från den värderingsfria, ursprungligare betydelsen av bara modig, som även en skurk kan vara.

---

⁹⁶ *Pro Sestio*, 136.

⁹⁷ Cicero, brevfragment till A. Hirtius, konsul år 43, 6, 3, från D. R. Shackleton Baileys sammanställning av fragmenten i Loeb's 462:e band.

⁹⁸ BC, 11: gloria, honor, imperium.

4. Dygdens belöning och eftervärldens minne

I en så offentlig kultur som romarnas, där livets främsta scen och teaterföreställning var Forum, platsen där de vältaligaste män inför stadens invånare stred om rätt och orätt, om gott och ont, om liv och död, var det naturligt att människan höll vaksam vakt över sitt anseende, sitt rykte, sin offentliga persona, om sig och sin familjs heder, värdighet och ära. Guldets skimmer överträffades av glansen från en folkkärs persons lysande berömmelse. Pengar var inte oviktiga, men som valuta på vågskålen överträffades de av en annan, den tyngd som fanns i individens, familjens och släktens namn.

För republikens romare var *gloria*, alltså berömmelsen, äran i dess allra högsta skepnad, det självfallna ändamålet för varje strävan.⁹⁹ Var man kunde uppnå en förmögenhet. Men en förmögenhet gjorde dig inte adlig, gav dig inte värdighet eller ära. Den romerska adeln var inte adel i kraft av sin förmögenhet – lika rika eller än rikare fanns i riddarståndet, bland dess bankirer och lånehajar, bland dess fastighetsägare och skatteförpaktare – utan i kraft av sitt blod och sitt namn.¹⁰⁰ Adelsfamiljer kunde vara fattiga. Julius Caesar, inte blott *nobilis* utan *patricius*, växte upp i Roms slumkvarter. Men han hade sitt namn, tillhörig ätten Julia. Ingen kunde gå till en bank och växla in sitt guld mot den valuta som var namnets. Bland romare var det under republikens moraliska storhetstid – alltså enligt Sallustius före Karthagos förstörelse år 146 – alltid om *gloria* som den största tävlan ägde rum. ”Var och en skyndade sig att besegra fienden, att bestiga muren, att bli sedd medan han utförda sådana bragder. De ansåg att dessa saker var den egentliga rikedom, det verkligt goda ryktet, det enda adelskapet av betydelse”.¹⁰¹ Vi ska i följande avsnitt beskriva vilket innehåll och vilken betydelse *gloria* tillmäts hos Sallustius och i texter av Cicero andra än de filippiska talen.

---

⁹⁹ Fam. 10, 26, 3 och framför allt Brut. 1, 15, 9.

¹⁰⁰ Romerska staten brukade överlåta uppgiften att driva in skatt i provinserna åt skatteförpaktare, som var skyldiga att driva in en av staten bestämd andel skatt från provinsen, men vid sidan av det kunde de driva in, för egen räkning, pengar från provinsborna åt sig själva. De privatpersoner som ledde den typen av företag kunde bli mycket rika.

¹⁰¹ Sall. BJ, 7.

4.1. *Gloria hos Cicero och Sallustius*

I en förtjänstfull artikel spårar Francis A. Sullivan begreppet *gloria* hos Cicero, följer det genom hans skrifter och finner en, menar han, utveckling Cicero gör kring sin förståelse för dess betydelse.¹⁰² Sullivan ställer sig frågan om Cicero med *gloria* bara hade en vulgär popularitet för ögonen, eller om han åsyftade någonting djupare och ädlare.¹⁰³ Till en början kunde det förefalla så. Ciceros första bestämmelse av begreppet finns i den tidiga skriften *De inventione*, Cicero då 22 år gammal: ”frequens de aliquo fama cum laude”.¹⁰⁴ Ett vitt spritt rykte i förening med beröm. Någonting förhållandevis prosaiskt. Här finns ingenting av den stora känslan inför ordet som Cicero i senare skrifter kommer att ge uttryck för. Att bestämmelsen innefattar ett rykte eller berömmelse som är vida spridd, det vill säga ett rykte som har med det stora flertalet människor, massan, att göra, betyder förmodligen att det är en bestämmelse som är traditionellt romersk.¹⁰⁵ Som vi nedan ska se kommer Cicero senare, med en egen politisk karriär och samhällsåskådning att tala om, att förankra *gloria*, inte i det stora flertalets uppskattning, utan i de lojals lovpris.¹⁰⁶ År 62, då 44 år gammal och före detta konsul, i ett försvarstal för A. Licinius Archia, är hans ord om *gloria* ymnigare, hänförda över föremålet för utläggningen. *Virtus* söker ingen annan lön för sina mödor och faror, säger han, än *laudis et gloriae*, än berömmelse och ära.¹⁰⁷ Om vi skulle beröva dessa belöningar från livets och existensens tävlande män, vad vore då kvar som kunde sporra dem till ansträngning och till att uthärda faror? Säkert är det så, säger Cicero, att ifall människan inte kunde känna någon försmak av framtiden, ifall människans inre liv vore begränsat av de förhandenvarande omgivningarna och dessa begränsningar då skulle staka ut gränserna för hennes föreställningsvärld, då skulle hon inte kunna uppåda kraft till prövningar och gå utmaningar till mötes. Nej, det skulle aldrig räcka. ”Djupt inne i varje ädlings hjärta vilar *virtus*, som dag och natt sporrar själen till *gloria* och förmanar den att inte nöja sig med att åminnelsen av att vårt namn begränsar sig till vår egen tid, utan att den blir all framtids egendom”.¹⁰⁸ *Gloria* förefaller här för Cicero vara det yttersta målet för varje ansträngning, åtminstone för varje ansträngning som kräver stor själslig självbehärskning och sinnesnärvaro, och den drivkraft som får människan att föresätta sig detta.

---

¹⁰² Sullivan 1941, s. 382.

¹⁰³ Ibid., s. 382.

¹⁰⁴ *De inventione*, 2, 166.

¹⁰⁵ Sullivan hänvisar till U. Knoche, som påpekat detta.

¹⁰⁶ De lojala, alltså dem Cicero kallar *boni* eller *optimates* – de som håller sig till Ciceros politiska ledord, *libertas populi Romani senatusque auctoritas*, det vill säga de som önskar försvara det romerska folkets frihet och lyder senatens auktoritet.

¹⁰⁷ *Pro Archia*, 28. *Virtus* förstås förmodligen bäst som ”tapperhet” eller ”mod” här, då Cicero talar om fysiska prövningar och faror, *laborum periculorumque*, som den miljö i vilken den utövas.

¹⁰⁸ *Pro Archia*, 29.

Gloria knyts till eftervärlden och till framtiden som den förblivande äran, det namn tidens tand ej förmår nöta ut. Det är en berömmelse, en ära, som finns kvar även när dess bärare tagit sitt sista andetag, också när kroppen förmultnat, till och med, kanske, när det gått så pass långt att graven inte längre finns kvar. I samma anda talar Cicero i sitt berömda försvarstal för Milo år 52: ”Men, av all lön som följer av dygden, om vi nu vill rangordna dem, då är *gloria* den allra främsta belöningen. Den är den enda som förmår lindra livets korthet genom eftervärldens minne, som utverkar att vi är närvarande fastän frånvarande, att vi lever trots att vi är döda, slutligen, detta enda på vars trappsteg vi ser människor stiga till himmelen”.¹⁰⁹ Dessa andäktiga ord, bland de vackraste som formats av hans tunga, drömmande, vördnadsfulla, ser ljuset från stjärnorna på natthimlen hölja sig som en toga över de mest ärofulla romerska namn. Denna ära kommer som belöning för stora förtjänster gentemot det romerska folket och samhället.¹¹⁰ *Gloria* bär en äktenskapsring på sitt finger. Dess maka är odödligheten. Cicero är deras vigselförrättare.

Man bör akta sig för att jämställa saker med religiösa upplevelser. Det sker ofta, och alltför ofta utan verklig likhet mellan de två upplevelserna. Utan att här jämställa Ciceros erfarenhet av *gloria* med en religiös upplevelse finns det någonting besjälats i hur han talar om det. En man kan med sin ära leva vidare trots att han är död, själen stiger till himmelen (bara, naturligtvis, en bild), som en ikon görs människan närvarande genom namnets kraft. Minns berättelsen anförd ovan, att somliga adelsfamiljer i en del av sitt hem bevarade ansikts- eller dödsmasker av sina förfäder, och att de levande genom att begrunda sina förfäders liv sporrades till *gloria* och *virtus*.¹¹¹ Men detta är inte religion. Det är romerskhet. Det romerska folket har alltid överträffat andra folk i sitt begär efter ära och i sin längtan efter berömmelse.¹¹² Men all ära var inte av godo. Ju längre Ciceros liv fortskred, desto misstänksamare blev han mot ärans skengestalter och skuggbilder. Hans förmåga att varsebli nyanskillnaderna mellan olika slags anseende och berömmelse blev allt vassare.¹¹³ Man kan besitta kändisskap, *fama*, och äga berömmelse, *laus*, men den som är känd kan också vara okänd, den som är berömd är inte nödvändigtvis berömd för sina stora förtjänster och moraliska höjd. I ett tal år 46 med Caesar bland åhörarna uppmanar Cicero diktatorn att se till att hans gudomliga *virtus* får hölja sig med

---

¹⁰⁹ *Pro Milone*, 97.

¹¹⁰ Ciceros ord om ära i detta tal kommer i sammanhanget av att han talar om vilka stora förtjänster Milo gjort det romerska samhället genom att döda Clodius, i allmänhet en bråkstake och i synnerhet någon som lade mycken tid på att göra livet svårt för Cicero.

¹¹¹ S. 19.

¹¹² *Pro Lege Manilia*, 7.

¹¹³ Sullivan 1941, s. 386.

glorians glans snarare än *admiratio*, än beundrans sken.¹¹⁴ I nästa andetag ger han en bestämning åt *gloria*: ”eftersom *gloria* är ett lysande och vida spritt rykte [*fama*] om stora förtjänster antingen mot medborgarna, fäderneslandet eller mot hela människosläktet”. I ett brev till Cato hävdar Cicero om sig själv, att han alltid varit oberörd av *inani laude* och *sermonibus vulgi*, av fåfång berömmelse och folkmassans snack. Han har alltid strävat efter att utföra de saker som bibringar *vera gloria*, sann ära.¹¹⁵ Den i egentlig mening sanna äran är trofén för verklig moralisk höjd och för gedigna bragder utförda för andras räkning. I tredje boken av *Tusculanae Disputationes* tillhandahåller Cicero ytterligare en bestämning av *gloria*, som i andlig ingivelse och skönhet tävlar med den han gav i försvarstalet för Milo. Jag parafrazerar fritt fram tills det rena citatet. Ifall vi hade folket och den stora mängden som lärare i denna fråga, som drar åt samma håll, nämligen till alla slags fel och missgrepp, ja då skulle vi skolas in i de värsta tankefel och skäras bort från naturen och hur det verkligen ligger till. Ja, säger Cicero, då skulle vi förledas att tro att de verkligen beskådat tillvarons sanna väsen, som tror att ingenting är bättre för människan eller mer bör eftersträvas, än ämbeten, makt, än *populari gloria*, än den ära som är förankrad i det stora flertalet. Varje god medborgare söker sig dit, i jakt på sann berömmelse. ”Men så finner de i stället att de ägnar sig åt den största tomhet och har uppnått, inte den högresta avbilden av *virtus*, utan en grumlig skuggbild av *gloria*. *Gloria* är nämligen en verklig och tydlig sak, ej skugglik: den är de lojals samstämmiga lov, den oförstörda rösten av omdömesgilla domare beträffande upphöjd *virtus*, som följer *virtus* som dess skugga”.¹¹⁶

Men det finns en annan *gloria*, varnar Cicero och Sallustius, som önskar härma sann ära, men bara förställer sig och missar målet. Oförvägen och obetänksam hyllar den i stället laster och brister. Detta är den folkliga berömmelsen, *fama popularis*, som genom hycklad hederlighet fördärvar dess sköna skepnad. Den *gloria* som följer av stora bragder kan förvisso medföra odödlighet,¹¹⁷ men all *gloria* är inte sann *gloria*. Den *gloria* som följer av *virtus* är klar och evig, men den som följer av rikedomar och skönhet är bräcklig och skör.¹¹⁸ Den är egentligen inte alls *gloria*. Då både Cicero och Sallustius vid flera tillfällen avgränsar *gloria* genom att tillägga *vera* framför det – alltså *vera gloria*, sann ära – är det tydligt att de avsiktligt hävdar sig mot en mindre avgränsad uppfattning av begreppet.¹¹⁹ Denna mindre avgränsade

---

¹¹⁴ *Pro Marcello*, 26.

¹¹⁵ *Fam.* 15, 4, 13.

¹¹⁶ *Tusculanae Disputationes*, 3, 2, 3.

¹¹⁷ Sallustius, *BJ.* 1.

¹¹⁸ *Sall.*, *BJ.* 1.

¹¹⁹ Bara några exempel förutom ovan anförda: *Cic. De officiis* 2, 43. *Sall. BJ.* 41.

uppfattning är, av deras kommentarer att döma, allmänt spridd och ligger närmare den mer allmänna och obestämda berömmelsen hos *laus*, *claritudo* och *splendor*, det vill säga berömmelse som inte nödvändigtvis vilar på moraliskt förankrade gärningar. Både *laus* och *claritudo* (det senare begreppet har med ljus att göra, det vill säga den slags "stjärnglans" som i våra dagar kan tillkomma exempelvis TV-kändisar) står dock inte i motsats till moral eller dygd. En romare kunde mycket väl uppnå dessa slags berömmelse genom dygdig livsföring, men moralen i det hela är inte lika betonad, och inte heller verkar de knytas till förtjänster om republiken ("*in rem publicam*") på det sätt som åtminstone Cicero gör beträffande *gloria*. En berömmelse som uppkommit av handlingar som ligger i strid med republikens livsintressen, som gör våld på Rom och dess folk, är naturligtvis ingen ära. Diktatorn Caesar, som stod på höjden av sitt samhälle, som kunde skryta om fantastiska militära erövringar, åtnjöt ingen verklig ära, annars skulle Cicero aldrig förebrå honom för att snarare söka *admiratio* över *gloria*, då Caesar gjorde allt han gjorde i sitt eget snarare än i republikens intresse.

Den klaraste bilden av Ciceros syn på falsk ära framträder i ett par av hans brev till Lucius Munatius Plancus. Plancus var ståthållare i Gallia Comata vid tiden för mordet på Caesar och liksom andra ståthållare var han en viktig pjäs när inbördeskriget bröt ut som följd av Caesars död år 44. Ståthållarna förfogade nämligen över legioner, och den som ville åstadkomma någonting behövde så många ståthållare ute i provinserna på sin sida som möjligt. Andra nyckelspelare härvidlag var Decimus Brutus, ståthållare i Hitre Gallien, Marcus Lepidus, som skulle tillträda som ståthållare i Hispania och Gallia Transalpina ("Gallien norr om alperna"), Gaius Asinius Pollio, som skulle ersättas av nämnda Lepidus. Vapenbröderna Marcus Brutus och Gaius Cassius tillträdde som ståthållare i Macedonia respektive Syria och samlade där ihop österns legioner. Vem skulle ingå förbund med vem? Vem skulle sluta sig till Antonius, vem till Octavianus, vem med senaten? Med historiens facit är det lätt att tro att händelseutvecklingen var förutbestämd. Decimus Brutus anslöt sig till senatens sak, Lepidus ingick förbund med Antonius, och till dem slöt sig sedan Octavianus. Plancus spelade ett dubbelspel så länge han kunde, förespeglade trohet till republikens sak men anslöt sig till triumvirerna när han såg vilka som hade blivit starkast. Brutus och Cassius skulle komma att försvara den forna republikens sak och gå under med den vid slaget i Filippi år 42.

Under större delen av år 44 och 43 bedriver Cicero en nitisk kampanj för att få provinsernas ståthållare med sig i kampen mot Antonius. Han skickar otaliga brev till alla tänkbara ståthållare och arbetar flitigt för att senaten ska förkunna ärebetygelser, *honores*, alltså de fysiska bevisen eller det handgripliga offentlighöret av någons *gloria*, åt ståthållare som förbinder sig med

republikens sak. En av dem han har mest kontakt med är nämnde Plancus, som i kraft av ståthållare förfogar över fem legioner (ungefär 20 000 man), som i brev ideligen i högtidliga ordalag utlovar Cicero och senaten sin trohet. Han ska minsann motsätta sig Antonius och dennes envåldshärskardrömmar. Men tiden bara går och han ingår aldrig i drabbning. Cicero förmanar honom igen och igen, att verklig ära tillkommer blott den som utverkar stora saker för republikens skull, inte den som bara kommer med utfästelser. Veckorna förflyter och när Antonius och Lepidus slagit sig samman ansluter Plancus sig till dem.

Men i de brev Cicero skickar Plancus, uttrycker han föreställningar om var gränsen går mellan sann och falsk *gloria*. I ett brev daterat till den 20 mars år 43 skriver Cicero: ”Tro mig alltså, Plancus, att alla de karriärsbefordringar du hittills nått – och du har nått de främsta – att de bara kommer anses vara värdelösa tjänstetitlar, inte verkliga tecken på din värdighet, om du inte förbinder dig med det romerska folkets frihet och senatens auktoritet. Gör du inte detta, då skall det bland de fina namn som pryder dina befordringar inte endast inte finnas någon värdighet alls, utan snarare den värsta vanställdhet”.¹²⁰ Cicero åkallar inte *gloria* i detta avsnitt, men hans tankar har bäring på skillnaden mellan sann och falsk ära, då han fäster uppmärksamheten på skillnaden mellan värdighet som bara grundar sig i tomma titlar (*honorum vocabula*) snarare än i verkliga förhållanden, och att offentliga ärebetygelser inte betyder någonting, om de inte är väl förtjänta, vilande på handlingar som utfördes för republikens skull och för dess bestånd. I ett brev skickat den 30 mars förebrår Cicero Plancus för att han inte är företagsam nog, och säger att Plancus’ berömmelse visserligen skjutit i höjden sedan han givit senaten utfästelser om sin trohet mot republiken, men att en ärebetygelse för Plancus del mer vore lämplig, inte för ett löfte om framtida välgärningar, utan för stora förtjänster om republiken. ”Tro mig därför, att du framdeles skall leva i överflöd på de förnämsta av alla ärebetygelser, om det bara finns en republik i vilken ärebetygelser kan lysa. Men denna, som kan kallas ärebetygelse i egentlig mening, den är inget lockelsemedel vid ett enskilt ögonblick, utan belöning för oavlätlig *virtus*”.¹²¹ Endast på grundvalen av moralisk förtjänst – *virtus* – kan verkliga ärebetygelser bibringas någon. Eller för att uttrycka det *via negativa*: utan *virtus*, utan verklig förtjänst, finns ingen offentlig ärebetygelse (*honor*), och där heller ingen verklig *gloria*.

I sitt sista brev till Plancus den 13 april år 43 tillhandahåller Cicero sin eftertryckligaste uppmaning, och drar tydligast upp gränsen mellan verklig och falsk ära: ”Fortsätt alltså, som du gör, och anbefall ditt namn åt odödligheten, och förakta alla dessa saker, som endast äger ett sken av *gloria*, men som vilar i de allra tommaste tecken på skenfager berömmelse, och betrakta

---

¹²⁰ Fam. 10, 6, 2.

¹²¹ Fam. 10, 10, 2.

dem som kortvariga, förgängliga, fallfärdiga. Sann heder finns i *virtus*, som i synnerhet ger sig till känna i stora förtjänster om republiken”.¹²² Allt är inte guld som glimmar. Utan *virtus*, ingen *gloria*.¹²³

Likväl är *gloria* och *laus* två ord som angränsar till varandra och det är inte alltid lätt att klart urskilja någon betydelseskilnad. De förefaller delvis liktydiga med varandra. Man måste vara medveten om att ord ibland används urskillningslöst: det är sällan vi ägnar oss åt exakta överväganden beträffande vilka ord vi använder, under spontant tal kommer de ord som kommer till oss på mikrosekunder. Ett övervägande eller en bestämd avsikt är inte alltid *primus motor* bakom varför vi använder ett ord och inte ett annat. I det här slags studie, även om avsikten med den är att söka begreppens tydliga gränser, måste man vara öppen för att exempelvis Cicero utan större avsikt eller eftertanke kan använda ett ord i stället för ett annat och att han lika gärna hade kunnat använda det andra i stället för det han faktiskt använde. Samtidigt måste man betänka att en modersmålstalare inte alla gånger behöver överväga vilket ord som är lämpligast i ett särskilt sammanhang, då vissa ord naturligt kommer till mun eller penna inför särskilda företeelser, efter långvarig erfarenhet och vistelse i den kultur språket bor i.

När Cicero definierar *gloria* är *laus* den grundstam i definitionen som Cicero sedan ger ytterligare bestämmingar.¹²⁴ *Laus* har allmännare betydelse, *gloria* är berömmelse vunnen för särskilda handlingar. Cicero knyter *gloria* till berömvärda handlingar utförda för republikens skull. Exempelvis beskriver han dem som utförde mordet på Caesar – den enligt honom mest berömvärda handling som inträffade under hans livstid¹²⁵ – på följande vis: ”Men de är inte våra hjältar blott utan må de räknas som gudar i evinnerlig *gloria*”.¹²⁶ Denna gärning har förlänat ”dessa gudomliga män en plats i himmelen”.¹²⁷ Men när han berömmar Gaius Cassius Longinus för ha räddat delar av den romerska hären efter slaget vid Carrhae, där fältherren Crassus stupade, då beskriver han den berömmelse Cassius nu torde uppnå som *summa laus*¹²⁸,

---

¹²² Fam. 10, 12, 5.

¹²³ I ett brev till Marcus Brutus beskriver Cicero den till Italien anlända Octavianus och hans personlighet, och fäster även där blicken på att allt är inte guld som glimmar: ”Han förefaller ha goda anlag, men han är i en ålder där man är lätt att påverka, och många är benägna att fördärva honom; de förlitar sig på att de kan blända hans goda naturs sinne genom glansen hos falska ärebetygelser” (*splendore falsi honoris*). Brut. 1, 18, 3.

¹²⁴ Så är fallet både i Tusc. 3, 3 (”*gloria* är de lojals samstämmiga lov/*gloria est consentiens laus bonorum*”) och i Phil. 1, 27 (”Men *gloria* är berömmelse för stora och väl utförda handlingar för republikens skull/*Est autem gloria laus recte factorum magnorumque in rem publicam meritorum*”).

¹²⁵ Fam. 11, 5, 1f.

¹²⁶ Att. 14, 11, 1.

¹²⁷ Att. 14, 14, 3. Även i Fam. 12, 2, 1 är det just *gloria* som används om Caesarmördarnas bragd.

¹²⁸ Fam. 15, 14, 3.

den allra högsta berömmelse. Cassius bedrift var en förtjänst till stor nytta för republiken. En annan dag hade han kanske skrivit *gloria* eller *summa gloria*, då han i alla fall då han använder *gloria* använder det om just en sådan bedrift Cassius åstadkom. Likväl, även om det finns ett överlappande bruk mellan *gloria* och *laus*, används *gloria* oftare när det kommer till de allra största bedrifter utförda för republikens skull. Vi såg ovan att Cicero ansåg att Caesarmördarna borde räknas som gudar i evinnerlig *gloria*. På ett annat ställe beskriver han deras bragd som *gloriosissime et magnificentissime*, som ärorikast och ståtligast.¹²⁹ Men det finns undantag även här. När han under denna tid beklagar sig inför Atticus, att Rom ännu inte är fritt, trots att Caesarmördarna befriade staden, använder han *laus* om deras gärning, en gärning han vanligen menar, som ovan visat,¹³⁰ förlänade dem *gloria*: ”Ja, vi är ännu inte fria, trots att dessa enastående män befriat oss. Berömmelsen [*laus*] är deras, skulden är vår”.¹³¹ Till Marcus Brutus använder han *laus* om hans tyrannmord: ”Din minnesvärda och nära nog gudomliga bragd skyddar dig från allt klander, en bragd som inte kan anhopas med tillräckligt mycket beröm [*laude*]”.¹³² Detta till trots skall vi under analysen av talen beträffande Antonius se att Cicero tillmäter *gloria* en betydelse som överstiger den han tillmäter *laus*.

---

¹²⁹ Att. 14, 4, 2.

¹³⁰ Vid sidan av redan anförda ställen i Fam. 12, 2, 1.

¹³¹ Att. 14, 14, 5.

¹³² Brut. 2, 5, 2. I Fam. 12, 23, 2 beskriver Cicero Octavianus begär efter både *laus* och *gloria* utan märkbar skillnad mellan begreppen: ”Vi kan sätta stor tillförlit till honom: det finns nämligen ingenting som han inte kommer att göra för berömmelsens [*laus*] och ärans [*gloria*] skull”. Likaledes i Fam. 11, 5, 3 där han lovar Decimus Brutus alla sina krafter för att öka hans *laus* och *gloria*.

4.2. *Gloria hos Caesar*

Sist några ord om *gloria* hos Caesar. Begreppet förekommer åtta gånger i böckerna om krigen i Gallien och två gånger i böckerna om inbördeskriget med Pompeius.¹³³ I de allra flesta fall används det i krigiska sammanhang, som uttryck för den ära som tillkommer den som är framgångsrik i fält. Caesar beskriver sålunda det helvetiska folkets vilja att vidga sitt områdes gränser: ”De ansåg sig hålla till godo med alltför trånga gränser i förhållande till sin folkmängd och till den *gloria* som vidhäftar deras krigsförmåga och tapperhet”.¹³⁴ Senare beskriver han att självförtroendet var högt hos en gallisk här som stod i begrepp att ingå drabbning och anger skälen därtill: ”De bedömde sina chanser att vinna som goda på grundval av sitt stora antal och sin forna *gloria* i krig”.¹³⁵ En av Caesars underordnade beskriver vid ett senare tillfälle tillståndet i Gallien: ”Gallien var eld och lågor över att ha mottagit så många förödmjukelser från Rom, underkastats dess välde och över att dess tidigare *gloria* i krigsföretag utrotats”.¹³⁶ Efter att ha underkuvat och lämnat Gallien beger sig Caesar åter till Italien. Galliens ledare samlade sig då och smidde ränker: ”Det var bättre, sade de, att dödas i strid över att inte återvinna sin forna *gloria* i krig och den frihet de fick i arv från sina förfäder”.¹³⁷ Endast vid ett tillfälle använder Caesar det utan militära kopplingar, där det i stället närmast betyder inbilskhet. Allobrogerna, en stam i Gallien, hade förrått Caesar för Pompeius och sprungit på pompejanen Domitius och berättat för honom det de kunde avslöja. Detta gjorde de ”antingen av gammal vana (ty de hade slagits på samma sida i Gallien) eller för att de var uppblåsta av *gloria*.”¹³⁸

Den bild av begreppet som träder fram i Caesars skrifter är således entydig och vi behöver inte sätta citationstecken omkring det – det är hos honom inte laddat med idémässigt djupa skikt. Det har förmodligen sin förklaring i att Caesars böcker inte är intellektuellt utforskande verk, utan krigsskildringar vars syfte är att förteckna skeenden, snarare än utforska gäckande begrepp.

---

¹³³ Fyra gånger förekommer en avledning, verbet *gloriarī*, som har negativ klang, ”att förhärliga sig själv, att skryta”, där fördelningen är två gånger i *De bello gallico* och två gånger i *De bello civili*.

¹³⁴ Caesar, BG, 1, 2.

¹³⁵ Caesar, BG, 3, 24.

¹³⁶ Caesar, BG, 5, 29.

¹³⁷ Caesar, BG, 7, 1.

¹³⁸ Oxford Latin Dictionary, *effero*^l, 13b.

5. Talen beträffande Antonius

5.1. Inledning

Marcus Brutus och Gaius Cassius och ett 60-tal andra deltog i sammansvärjningen och mordet på diktatorn Julius Caesar i den romerska senaten på förmiddagen den 15 mars år 44. När den förste senatormannen gick fram och tog ett hårt tag i diktatorns axel ska Caesar, enligt Suetonius, ha utropat: ”men detta är ju våld!”.¹³⁹ Anförarna Brutus och Cassius förefaller emellertid ha trott, att blott Caesar dödas så kommer Roms republikanska styrelseskick att återställas av sig självt. Det blev inte fallet. Brutus’ glädje när han strax efter mordet på Caesar höjde den nedblodade dolken i luften, ropade Ciceros namn och lyckönskade honom för den återvunna friheten,¹⁴⁰ var glädjen hos en man som inte visste att baksmällan alltid hägrar bakom berusningens yra. Marcus Antonius, Caesars högra hand och förvaltare av hans politiska kvarlåtenskap, därtill den för året sittande konsuln, var ingalunda intresserad av någon återställning.¹⁴¹ Cicero såg att det republikanska partiets skepp låg i spillror: varken klokhet, plan eller sammanhållning fanns.¹⁴² De som trodde att de skulle hälsas som fosterlandets bevarare och frihetens förkämpar jagas ut ur staden av Antonius och Marcus Lepidus. Brutus beger sig mot provinsen Macedonia och Cassius mot Syria, provinser som förmodligen tilldelats dem av Caesar.¹⁴³ De börjar samla ihop österns legioner och inta strategiskt viktiga ställningar. Inbördeskrig bryter ut. I Italien händer under följande månader två saker av avgörande betydelse: dels förklarar Decimus Brutus¹⁴⁴, ståthållare för provinsen Hitre Gallien, att han inte ämnar lämna ifrån sig sin provins på Antonius’ anmodan, utan att han avser bevara den under senatens myndighet; dels anländer Octavianus, Caesars adoptivson, till Italien, uppträder som Caesars rättmätige arvtagare (och utmanar därmed Antonius) och samlar därvidlag ihop delar av sin adoptivfars forna soldater, i avsikt att de skall vara republikens värn gentemot Antonius’ styrkor.

I detta sammanhang börjar Cicero hålla en serie tal i senaten, fjorton till antalet, – det första den 2 september år 44 och det fjortonde den 21 april år 43 – där han argumenterar mot Antonius’ föresatser och försöker få den enligt honom handlingsförlamade senaten att uppbåda motstånd mot denne tronpretendent. Dessa tal kallas på latin *orationes philippicae*, de filippiska talen,

---

¹³⁹ Suetonius, *Divus Iulius*, 82.

¹⁴⁰ Phil. 2, 28.

¹⁴¹ Det var till och med på Brutus’ inrådan som Antonius skonades den 15 mars. Återigen: han verkar ha trott att hela styret stod och föll på en enda man. Cicero var inte nöjd med denna försummelse och klandrar Brutus i breven igen och igen för detta missgrepp: ”O att ni inte bjöd in mig till ert storslagna gästbud den 15 mars. Då skulle det inte blivit några överlevande” (Fam. 10, 28, 1, syftar på Antonius).

¹⁴² Att. 15, 11, 3.

¹⁴³ Manuwald 2007, band I, s. 12.

¹⁴⁴ Avlägsen släkting till Marcus och en av Caesarmördarna.

där Cicero anspelar på Demosthenes och dennes kamp mot tyrannen kung Filip den andre, någonting som gör att Cicero kan framställa sig som en stor statsman i likhet med sin grekiske motsvarighet, och jämföra Antonius med Filip den andre.¹⁴⁵ Hans övergripande mål med dessa tal är att återställa eller bevara *res publica*, *senatus auctoritas* och *libertas populi Romani*, republiken, senatens auktoritet och det romerska folkets frihet, någonting Antonius enligt Cicero motarbetar.¹⁴⁶ I denna strävan helgar målen medlen. Cicero uppmuntrar nämligen brevlades republikanskt sinnade fältherrar till olagliga åtgärder, exempelvis att fältherrar som Decimus Brutus och Gaius Cassius, vars företag ännu inte hade stadfästas av senatens auktoritet, ska handla raskt och med vapen mot Antonius.¹⁴⁷ Också Octavianus hade påbörjat en sådan privat föresats. Antonius var vid tillfället den lagligt sittande konsuln och att begagna sig av vapen mot honom var i strid med lagen. Cicero var väl medveten om att det inte ligger i linje med den republikanska samhällssyn han säger sig försvara, att verka för åtgärder som är i strid med lagen och vedertaget bruk. Ett delmål med talen är därför att utverka att senaten trycker laglighetens stämpel på de föresatser som tagits av Decimus och Marcus Brutus, Cassius och Octavianus.¹⁴⁸ Men han stöder sig även på mindre renläriga tankegångar – inte republikanska, men han förfäktar dem då de stöder hans mål – och kan hävda, med avseende på att Brutus och Cassius handlat bortom senatens auktoritet, att det i så stora oroligheter och samhällsomvälvningar är nödvändigt att snarare hörsamma tidens krav snarare än vedertaget bruk.¹⁴⁹ Ett annat delmål är att få senaten att förklara Antonius för *hostis*, fiende.¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ För förhållandet mellan Cicero och Demosthenes som förebild till de filippiska talen är Cecil W. Wootens verk bra, *Cicero's Philippics and their Demosthenic Model* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1983).

¹⁴⁶ Wooten hävdar härvidlag att Ciceros enträgna försvar för republiken grundar sig i en vilja att beskydda det slags regering i vilken han själv kan spela en avgörande roll, det vill säga det är en egoistisk strävan som beledsagar Ciceros kamp mot Antonius. Det betvivlar jag, av två skäl: 1) dels är det svårt att utröna de exakta psykologiska bevekelsegrunderna till varför en person tycker som vederbörande gör (ofta är det en blandning av omedvetna böjelser, erfarenheter och försanthållanden, och 2) men framför allt sade Cicero nej till Caesars erbjudande om medlemskap i det som kom att bli det första triumviratet. Cicero tackade med andra ord nej till en oerhört framflyttad ställning i Roms styre, där han kunde blivit en del av en fyrmanoligarki. Detta gjorde han av princip, av politisk övertygelse. Se Wooten, s. 20.

¹⁴⁷ Fam. 12, 3 och Fam. 11, 7. I det senare brevet till Decimus Brutus skriver han: "Kärnpunkten är emellertid denna, som jag önskar att du mycket noga uppfattar och behjärtar dig om, att du inte låter vänta på senatens auktoritet vad gäller att bevara det romerska folkets existens och frihet, då senaten ännu inte återfått sin självständighet. [...] Ty det var inte i kraft av ett senatsbeslut som du befriade vårt samhälle – desto större och grannare var din bragd" (19 december år 44).

¹⁴⁸ Phil. 3, 37-39.

¹⁴⁹ Phil. 11, 27.

¹⁵⁰ Se särskilt Manuwald 2007, band 1, s. 90-105.

5.2. Analys

När Cicero håller sitt första tal beträffande Antonius den 2 september år 44 uttrycker han sitt missnöje över statens skick och hur samhället sköts. Han håller Antonius ytterst ansvarig för dess förfall. Förvisso kunde en ljusning i förstone skönjas, när Antonius i egenskap av konsul efter mordet på Caesar avskaffade diktatorsämbetet för all framtid.¹⁵¹ Men detta var ett spel för gallerierna. I själva verket, mässar Cicero tungsint fram, ”sker ingenting genom senatens medverkan, mycket sker i folkets namn, men folket är frånvarande i besluten och motvillig till dem”.¹⁵² De valda konsulerna, som tillträder sitt ämbete den förste januari följande år, säger sig inte våga närvara i senaten; fäderneslandets befriare flydde staden; de soldater som hålls i god aktning försummar samhällsordningen och drivs enkom av ett hopp om byte. Antonius, hävdar Cicero, har bland alla Caesars efterlämnade handlingar funnit många papper, som av en händelse råkar vara mycket ekonomiskt fördelaktiga för honom själv. Självfallet är dessa handlingar förfalskade.¹⁵³

Men Cicero låter ana att allt hopp inte är ute. Antonius kan vända om. Han kan vandra en annan väg. I högstämda ordalag tilltalar han inte bara Antonius, utan även Publius Cornelius Dolabella, den andre konsuln för år 44.¹⁵⁴ ”Jag tror att ni ädla män”, börjar han, ”som har ögonen på stora bragder, att ni inte, så som vissa överdrivet godtrogna misstänker, trånat efter pengar, någonting som alltid funnits föraktligt av de mest lysande och berömda, inte heller efter krigsmedel och sådan envåldsmakt som det romerska folket minst av allt ska behöva fördrå, utan efter *gloria* och medborgarnas kärlek”.¹⁵⁵ Det är betecknande att Cicero inleder denna högstämda åkallelse av *gloria* genom att benämna dem hos vilka han hoppas att tankegången vinner gehör för ädlingar, *nobilis*, Vi har ovan gått igenom hur den romerska adeln såg ut. Vi vet att de skröt om den ära deras förfäder vunnit i krig och i statens tjänst, att de själva sporrades till att söka efterlikna samma bragder och vinna samma ära när de såg vaxbilderna av sina förfäder. Det är inte vilka romare som helst han tilltalar. Han vet att när han uttalar orden *nobilis* och *gloria* erfar de samma naturliga förbindelse orden emellan som han erfar, att de liksom han vet, att ära är det självfallna ändamålet för varje adelsman. Han kan i detta sammanhang åkalla *gloria*, då han vet att han uttalar ett bland adeln allmänt omhuldat försanthållande, vad som nästan kan liknas vid en plikt som bultar i alla deras hjärtan. Sedan fortsätter han med att ge

---

¹⁵¹ Phil. 1, 4.

¹⁵² Phil. 1, 6.

¹⁵³ Ciceros anklagelse var förmodligen sann.

¹⁵⁴ Dolabella blev konsul för år 44 efter Caesars död. Han var även make till Ciceros dotter Tullia för en tid.

¹⁵⁵ Phil. 1, 29.

begreppet en bestämmelse: ”*Gloria* är nämligen berömmelse för väl utförda bragder och ett rykte om stora förtjänster om republiken, som vinner bifall av såväl var och en av de lojala, som av det stora flertalets vittnesbörd”.¹⁵⁶ Cicero efterlämnade i sina många skrifter otaliga beskrivningar av begreppet *gloria*, men detta är den tydligaste definitionen, som söker klarhet snarare än sköna och poetiska utsmyckningar. Han säger, att *gloria* är samma sak som *laus* (berömmelse), men där *laus* har mer allmän och otydlig betydelse, ger han *gloria* en ytterligare bestämning: *gloria* är berömmelse, men inte för vad som helst, utan just för ”väl utförda bragder” och ett rykte, *fama*, ”om stora förtjänster om republiken”. Nyckelorden är *in rem publicam*, gentemot republiken eller för republikens skull. En man kan vara berömd för sin allmänna frikostighet, för sin atletiska förmåga, för sina stora gästbud eller för sin förmåga till ordvitsar. Men du åtnjuter inte ära bara för att du är berömd. Cicero knyter *gloria* just till handlingar som utförts för republikens skull. Endast den som är berömd för handlingar som varit till det allmännas bästa är ärorik. Och den sista bestämningen är, att *gloria* är den berömmelse som vinner bifall av såväl de lojala som av mängden. I ett citat från Samtal i Tusculum ovan citerat såg vi, att Cicero menade att *gloria* vinner sitt avgörande bifall av ”de lojals samstämmiga lov, den oförstörda rösten av omdömesgilla domare”, det vill säga av republikanskt sinnade personer och av den politiska eliten.¹⁵⁷¹⁵⁸ I detta tal, hållet omkring ett år efter författandet av Samtal i Tusculum, får även *multitudo*, mängden eller hopen, sin roll i tillerkännandet av *gloria*.¹⁵⁹ Möjligen föreställde han sig, att Roms folk misstuckte om Antonius och Dolabellas handlingar, och att han därför ansåg att det passade hans argument, att Antonius och Dolabella borde vinnlägga sig även om folkets bifall.

Cicero återkommer till ämnet i en senare utläggning, där Antonius tilltalas: ”Jag är snarare rädd för detta, nämligen att du, okunnig om den sanna vägen till *gloria*, anser det ärorikt att du ensam är mäktigare än alla andra, och att du hellre fruktas av dina medborgare, än älskas av dem. Om

---

¹⁵⁶ Phil. 1, 29.

¹⁵⁷ Tusc. 3, 3.

¹⁵⁸ Kei Eun Chang missläser detta stycke i Tusc. när han apropå det skriver: ”Fame without the ”agreed approval” of the whole (*consuetiensi laus* – sic!) is false glory”. Han betonar ”*consuetiensi*”, men tar inte hänsyn till att Cicero kvalificerar *consuetiensi* (samstämmig) med ”*bonorum*”. Det är inte allas eller det stora flertalets lov som avses, utan de lojals (*bonorum*) lov som är en beståndsdel i Ciceros definition av *gloria* i Tusc. 3, 3. Däremot betonas det stora flertalets bifall och lovpris i Phil. 1, 27. Kei Eun Chang, *The Community, the Individual and the Common Good. To Idion and To Sympheron in the Greco-Roman World* (London: Bloomsbury T&T Clark, 2013), s. 129.

¹⁵⁹ Kei Eun Chang beskriver riktigt definitionen på följande vis och sätter den i samklang med den diskussion i *De officiis* Cicero för om förhållandet mellan *honestum* (det moraliskt rätta) och det nyttiga (*utilitas*): ”In *Philippic*, for example, the definition of *gloria* as *fama cum laude* is qualified by three criteria: 1) approved by both the multitude and the individual (”the whole”); 2) won by the right actions (”i.e. *honestum*); and 3) done great services to the whole (i.e. *utilitas*)”. Ibid, s. 128.

du så anser, är du helt och hållet okunnig om ärans väg. Ärrikt är detta: att vara en älskad medborgare, att ha gjort sig väl förtjänt av republikens tacksamhet, att hyllas, att vördas, att aktas”.¹⁶⁰ När Cicero säger ”den sanna vägen till *gloria*” anspelar han på den bredare uppfattningen om *gloria*, som inte nödvändigtvis är förankrad på moralens havsbotten. Enligt denna mindre filosofiskt utredda men mer brett folkligt förankrade uppfattning skulle Antonius verkligen kunna åtnjuta ära genom att tillvälla sig envåldsmakt i samhället och uppträda som härskare. Han vore då, så att säga, störst och bäst. Vad vore inte ärofullt med det? I detta stycke bemödar sig Cicero om att gräva upp rötterna på denna föreställning, både för att övertyga Antonius, men även senatens medlemmar som är talets omedelbara åhörare, dels av en personlig övertygelse om att *gloria* verkligen endast kan bäras på grundval av moralisk höjd,¹⁶¹ dels för att det tjänar hans syfte, hans argument mot Antonius’ föresatser.

Med ett öga på Skinner kan vi betrakta Ciceros tillvägagångssätt på följande vis: 1) Cicero utgår, liksom adeln i stort, från att *gloria* är det självfallna högsta ändamålet för varje politisk strävan. 2) Cicero är väl medveten om att *gloria* inte alltid är följden av moraliskt förankrade handlingar, utan att även moraliskt tvivelaktiga fältherrar eller andra potentater ofta höljt sig i glorians glans. 3) För att kunna använda den inom adeln djupt förankrade känslan inför *gloria* som ett argumentationsled mot Antonius måste Cicero kvalificera detta begrepp ytterligare, skänka det en moralisk klang som understödjer hans samhällssyn och avsikt med talen (nämligen att republikens bestånd har företräde över individens strävan efter berömmelse, makt och rikedom). Han försöker påverka den politiska situationen genom att ta vara på, men också knåda om ett befintligt begrepp. *Ni har hört att det blivit sagt, men jag säger er*, men i denna stund sagt, inte av en judisk Messiaspretendent om judisk lag, utan av en romare om romersk föreställningsvärld. I stället för att låta otillbörlig envåldsmakt och *gloria* befinna sig på samma sida av stängslet, styckar han upp dem och menar på att de är oförenliga med varandra. Det var därför Cicero, i ovan anförda Phil. 1, 27, sade till Antonius och Dolabella, att ”ni har inte trånat efter en sådan envåldsmakt [...] utan efter *gloria* [...]”.¹⁶² Genom att frambesvärja ett motsatsförhållande mellan envåldsmakt, *potentia*, och *gloria*, drar han undan mattan på Antonius. Vidare betonar han återigen, att *gloria* vinnas genom att ha gjort sig ”väl förtjänt av

---

¹⁶⁰ Phil. 1, 33.

¹⁶¹ Att detta är en personligt hållen övertygelse framgår ur de exempel som anförts i denna uppsats där Cicero gör en sådan koppling mellan *gloria* och moral – det är inte en koppling han gör endast en gång, utan han återkommer till förhållandet mellan *gloria* och exempelvis *virtus* gång efter annan.

¹⁶² Ramsey anmärker i sin kommentar till stycket: ”*potentia* is pejorative and is similarly described in Off. 3.36: *potentiae non ferendae*. *potentia* is unofficial power, in contrast with *potestas*, and is the opposite of *ius*”. S. 140.

republikens tacksamhet”.¹⁶³ Endast den som handlar i enlighet med republikens intressen, snarare än mot den och för sina egna, kan vinna dess tacksamhet och då även *gloria*. Adelsmän hade naturligtvis under hela republikens historia alltid i eget intresse strävat efter *gloria*, men det blev till ett bekymmer, enligt Cicero (och Sallustius), när politikernas och fältherrarnas vilja att vinna *gloria* för egen del snarare kom att stjälpa än hjälpa republiken, det vill säga när de inte kunde leva i ömsesidigt gynnande samvaro, utan där det förra växte på det senares bekostnad.¹⁶⁴

Men med veckornas fortskridande hårdnar det politiska läget. Försoning parterna emellan förefaller ouppnåeligare, och i det andra filippiska talet sträcker Cicero inte längre ut sin hand i vädjan till dessa ”ädla män”, utan föresätter sig att svartmåla Antonius å det grövsta. Aldrig någonsin har man hört om en sådan vanära, enligt Cicero, en sådan skändlighet och skamlöshet, som när Antonius i egenskap av folktribun färdades i en vagn och lät lagerkransade liktorer gå framför honom, bland vilka hans skådespelerska till älskarinna färdades i en öppen bärstol (inga fördragna gardiner alltså).¹⁶⁵ Folktribuner var inte berättigade till liktorer – tjänare till Roms ämbetsmän utrustade med *imperium* – och skådespeleri var ett vanhedrande yrke som förnäma romare inte borde befatta sig med.¹⁶⁶ ”Ni är förtrogna med Antonius fräckhet, hans vänner och hela hans hem. Att tjäna begärsdrivna, lättsinniga, orena och sedeslöst försupna tärningsspelare, det vore den djupaste olycka och den högsta vanära”.¹⁶⁷ Genom att skjuta på Antonius som person, som en man utan moral, kan Cicero hoppas att krutstänk även landar på hans politiska föresatser.¹⁶⁸ Cicero vädjar till senatorerna att de hellre ska välja döden framför det vanärande slaveri, som skulle bli följderna av Antonius herravälde, så att de snarare kan digna ned till

---

¹⁶³ Cicero återkommer till tanken även på andra ställen. I ett brev till Plancus, ståthållare i Gallien vid tiden för inbördeskrigets utbrott, återkommer en liknande ordalydelse: ”Det finns ingenting som kan lända dig till större *gloria* och nytta, ej heller finns i alla mänskliga angelägenheter något mer lysande och berömvärt, än att göra sig väl förtjänt av republikens tacksamhet (*quam de re publica bene mereri*). Fam. 10, 5, 2.

¹⁶⁴ Earl beskriver denna senrepublikanska utveckling väl: ”The aristocratic ideal lay, essentially, in the pursuit of preeminent *gloria* in the service of the *res publica*. In the first century B.C., however, *gloria* was pursued at the expense of the *res publica*. The political struggle was represented as a *contio dignitatis libertatisque*, but the real issue lay between the assertion of personal prestige and position and the continued existence of the Republic”. Earl 1961, s. 114.

¹⁶⁵ Phil. 2, 58.

¹⁶⁶ Ramsey, s. 244f.

¹⁶⁷ Phil. 3, 35.

¹⁶⁸ Se Wooten, s. 81 och 86. En god redogörelse för karaktärsporträtt som delargument i Ciceros tal överhuvudtaget är James M. Mays *Trials of Character. The Eloquence of Ciceronian Ethos* (Chapel Hill och London: The University of North Carolina Press, 1988). ”Character was an extraordinarily important element in the social and political milieu of Republican Rome and exerted a considerable amount of influence on native oratory. The Romans believed that character remains essentially constant in man and therefore demands or determines his actions. Since character does not evolve or develop, but rather is bestowed or inherited by nature, an individual cannot suddenly, or at will, change or disguise for any lengthy period his ethos or his way of life; nor is it wise to attempt such alteration”, s. 6.

marken med *dignitas*, så som ädla gladiatorer (*gladiatores nobiles*) gör i dödens ögonblick, än att träla som slavar i vanära.¹⁶⁹

Motstånd mot Antonius är inte lönlöst. När Cicero den 20 december vädjar till folksamlingen på Forum åkallar han romarnas nationaldygd, *virtus*, som det medel varigenom de kan hålla stånd mot Antonius.¹⁷⁰ ”Naturen fordrar visserligen döden av alla och envar. Men *virtus* har för vana att avvärja den grymhet och vanära som vidhäftar döden, *virtus* som är ett utmärkande karaktärsdrag för det romerska folket och släktet. Håll fast i den, ber jag er, ärade medborgare, som era förfäder efterlämnade er som er arvedel”.¹⁷¹ Genom att vädja till sina åhörarens pliktskyldighet gentemot sina förfäder och genom att åkalla *virtus* som en dygd särskilt utmärkande för sina åhörare kan han locka fram en vilja till motstånd mot Antonius. I detta sammanhang översätts *virtus* till svenska förmodligen bäst som mod, tapperhet eller ståndaktighet, att i dödens ögonblick ändå göra det rätta, snarare än att vända döden ryggen till och fly bort. Han fortsätter: ”Alla andra ting är falska, opålitliga och flyktiga: *virtus* är det enda som är rotat med de djupaste rötter, som våldet aldrig kan bringa på fall, som aldrig kan röras från sin plats”. Och han fortsätter med att påminna åhörarna om, att det var tack vare *virtus* som romarna genom historien underkuvade först hela Italien, sedan Karthago och därefter andra krigiskt sinnade folk.¹⁷²

I det femte talet hållet inför senaten den förste januari år 43, i närvaro av de nytillträdde konsulerna Aulus Hirtius och Gaius Pansa, då han diskuterar möjliga ärebetygelser (*honores*) för Decimus Brutus' räkning, för hans trofasthet mot republiken under det pågående inbördeskriget, bestämmer Cicero *virtus* ytterligare: En sådan *virtus* som Brutus äger, säger han, önskar nämligen ingen annan sold än *laus* och *gloria*, än berömmelse och ära. Men om den inte får sig någon sådan belöning, fortsätter han, finner den sig själv tillräcklig – likväl upplever den särskild glädje om den får sola sig i det offentliga ljusets bifall.¹⁷³ Varför *gloria* är den enda lönen verklig ståndaktighet önskar låter Cicero förstå senare i talet. ”Det är naturligt, församlade fäder, att den som en gång fått smak för vad sann *gloria* är, som av senaten, riddarståndet och hela det romerska folket upplevt sig vara en älskad medborgare och till gagn

---

¹⁶⁹ Phil 3, 35f.

¹⁷⁰ Erik Wistrand utnämner *pietas* till romarnas nationaldygd, men det förefaller lämpligare för Rom från och med Augustus, där *pietas* tornar fram över andra dygder, förmodligen delvis i och med Vergilius och hans *pius Aeneas*.

¹⁷¹ Phil. 4, 13.

¹⁷² Phil. 4, 13.

¹⁷³ Phil. 5, 35.

för republiken, inte kan anse att någonting kan mätas med en sådan *gloria*".¹⁷⁴ Men detta är ingen intresselös katederföreläsning Cicero håller inför filosofistuderande elever. Han säger detta i ett särskilt syfte. Omedelbart föregående detta avsnitt har han nämligen föreslagit, att Octavianus, för sin bevisade trohet mot republiken i det pågående inbördeskriget mot Antonius, ska väljas in som medlem i senaten och att några villkor som kan hindra honom i hans ämbetsmannakarriär ska strykas från listan. Några har emellertid haft invändningar mot en sådan linje, och hävdade att dessa ärebetygelser kommer stiga Octavianus åt huvudet och att han blir maktfullkomlig som följd.¹⁷⁵ Nej, svarar Cicero med ovan anförda stycke. Han har fått en smak för sann ära – som inbegriper att vara en älskad medborgare till gagn för samhället – och därför kommer han aldrig nedlåta sig till sådant. I stället är det nödvändigt att locka personer som kan vara fulla av förtjänster om republiken med ärebetygelser (*honores*), då det är den sporre och den lön sådana begåvningar önskar.¹⁷⁶

5.3. Fallna män och eftervärldens minne

Detta leder oss till en fördjupning i det nionde och det fjortonde talet, som är besläktade med varandra, i det att de sticker ut från de övriga talen däri, att de inte ägnar utrymme åt att angripa Antonius eller mer allmänt tala om kriget, utan fördjupar sig i frågan om offentligt utfärdade ärebetygelser åt personer som under det pågående inbördeskriget gjort stora förtjänster om republiken och dött på kuppen. Dessa tal har bäring på frågan om *gloria*, då Cicero i dem utvecklar grunden till varför ärebetygelser (*honores*) överhuvudtaget bör ges och om hur förhållandet mellan en människas liv och minnet om henne ser ut.

5.4. Det nionde talet och äreminnet över Servius Sulpicius Rufus

Det nionde talet hölls förmodligen den fjärde februari år 43 och är ett lovtal till Servius Sulpicius Rufus' minne, som avled under det beskicksningsuppdrag till Antonius som senaten tilldelade honom och två andra (Lucius Marcius Philippus och Lucius Calpurnius Piso Caesonius), och som gick av stapeln då de lämnade Rom den femte januari samma år.¹⁷⁷ Konsuln Gaius Pansa, som hade kallat till senatssammanträdet, förefaller ha inlett genom att lovorda Rufus och vädja om resningen av en staty av ryttarslag. Näste talare, Publius Servilius

---

¹⁷⁴ Phil. 5, 49.

¹⁷⁵ Phil. 5, 46-48.

¹⁷⁶ Jfr Manuwald 2007, band 2, s. 717. Andra exempel på detta tillvägagångssätt är de tidigare anförda breven från Cicero till Plancus.

¹⁷⁷ Servius Sulpicius Rufus, patricier av ätten *Sulpicia*, var en mycket framstående ämbetsman. Han innehade konsulsämbetet år 51 och var republikens främste jurist efter Quintus Mucius Scaevola. Han stod på Pompeius' sida under inbördeskriget med Caesar, men benådades av Caesar efter hans seger. Han var därtill god vän till Cicero, och författare till två fina, trösterika och mycket välskrivna brev till Cicero, efter att den senares dotter Tullia dog i barnsäng (Fam. 4, 5 och 4, 12). Oxford Classical Dictionary, under Sulpicius Rufus, Servius.

Isauricus, motsatte sig detta, eftersom Sulpicius inte hade dödats under uppdraget, vilket var den hävdvunna seden för att bli förlänad en ärebetygelse i statyns skepnad, utan avlidit av sjukdom och hög ålder. Servilius anhöll i stället om en offentlig gravsättning.¹⁷⁸ Cicero fick ordet efter Servilius och förordade en staty av fotgängarslag i brons, en offentlig grav och en statsbegravning. Ciceros förslag vann senatens gehör. Uppförandet av statyer var troligen inte vanligt vid denna tid. Därför var Cicero grundlig och enträgen i sitt förordande. För att vinna gehör för sitt förslag måste Cicero visa att det fanns ett samband mellan beskickningsuppdraget och Sulpicius' död.¹⁷⁹ Cicero yrkar i stället på att föreskriften som fanns om grunden för uppförande av en staty som ärebetygelse har att göra med dödens orsak och inte sättet på vilket den döde dog.

Under detta tal porträtterar Cicero i högtidliga ordalag Rufus som en förebildlig statsman. När Rufus blev tilldelad uppdraget var han redan allvarligt sjuk, men nekade inte till det, eftersom han kunde vara republiken till gagn.¹⁸⁰ Rufus insåg, säger Cicero, att han inte skulle vara sig själv trogen, om han inte hörsammade senatens vilja, men om han hörsammade den, då skulle detta uppdrag som han föresätter sig för republikens skull innebära slutet på hans liv. Och av dessa två valmöjligheter valde han att vara senaten till viljes, då han ”föredrog att dö i denna republikens ödesstund än att vara mindre nyttig för republiken än han hade kunnat vara”. Under resans gång blev han inbjuden av flera frikostiga vänner till att vila i deras hem, ”men Rufus skyndade sig, ivrig att utföra era uppdrag, och härdade ståndaktigt ut i sin svåra sjukdom”.¹⁸¹ Då Cicero hade rådslagit med honom på tu man hand före avresan tvekade Rufus inte, trots den uppenbara faran för hans liv, och Cicero förundrades över hans *virtus*, alltså hans mod och beslutsamhet att pliktskyldigt inordna sitt eget liv under republikens högre syfte.¹⁸² Det är ingen jämförelse Cicero gör, men i hans hyllningar framträder konturerna av en statsman som är allt det Antonius inte är. Antonius nedlåter sig till sexuella utsvävningar, fylleri och vill med sina tyranniska böjelser bemäktiga sig staten; Rufus låter sig inte ens i dödens stund hindras från att uträtta republikens uppdrag, och värdesätter Roms bestånd över sitt eget liv.

För denna *virtus* och för denna beredvillighet att offra sig för republikens skull förordar Cicero som sagt att en bronsstaty uppreses till Rufus' minne. De skäl Cicero anger för detta har med vår större diskussion om *gloria* och dess plats i det romerska samhället att göra. Men *gloria* är

---

¹⁷⁸ Manuwald 2007, band 2, s. 1038.

¹⁷⁹ Ibid., s. 1040.

¹⁸⁰ Phil. 9, 2.

¹⁸¹ Phil. 9, 6.

¹⁸² Phil. 9, 9.

någonting förhållandevis luddigt sett till hur den yttrar sig. Hur ser någons ära ut? Jag menar att *gloria*, för att vara påtaglig, behöver yttra sig i mer handgripliga uppenbarelseformer: statyer och andra minnesmärken, berättelser (muntliga eller skriftliga, som återberättar en persons bragder och livsföring, grunden för hans eller hennes *gloria*), präglade mynt som åkallar personen, och liknande. Någons *gloria* kan inte fortleva utan att den förankras i konkreta uppenbarelseformer som stödjepunkter för den. Jag menar vidare att detta är den underliggande drivkraften bakom Ciceros vädjan om en staty till Rufus' minne i det nionde talet, även om han aldrig uttryckligen säger, ”*gloria* förankras i *honores*” (alltså offentliga ärebetygelser, exempelvis en staty). Faktum är att begreppet *gloria* inte förekommer en enda gång i talet, och bara en gång förekommer en avledning, adjektivet *gloriosa*, ärorik. Likväl svävar *gloria* i bakgrunden.

Vad är det då enligt Cicero som berättigar just en staty till Rufus' minne? Cicero åkallar den romerska historien. Under Roms tidiga historia slogs romarna mot sina närmaste grannar. Fidenae var en stad i Latium som år 438 övergav Rom och anslöt sig till veijerna. Rom skickade fyra sändebud till staden, som dödades av Lars Tolumnius, veijernas kung. ”Statyer av dessa fyra sändebud stod ännu i min egen tid på rostran. Det var en tillbörlig ärebetygelse (*honos*): ty dem som dött i republikens tjänst återgäldade våra förfäder ett långvarigt minne i utbyte mot ett kort liv”.¹⁸³ Gnaeus Octavius var en annan person vars staty ännu på Ciceros tid stod på rostran, då man ännu på den tiden *virtutem honorabat*, hedrade *virtus*, trots att Octavius var en uppkomling. Även han hade dödats under ett beskickningsuppdrag till kung Antiochus i Syrien. ”Våra förfäder återgäldade honom hans liv med en staty som hedrat hans ättlingar under många år, men som nu är det enda kvarvarande minnet av denna en gång så förnäma familj”.¹⁸⁴ I alla dessa fall var det inte själva blodspillan som berättigade dem statyer, utan att de dog *ob rem publicam*, för republikens skull.¹⁸⁵ Offentliga ärebetygelser är nämligen endast tillbörliga när det kommer till människor som förlorat sina liv i republikens tjänst. Om Sulpicius' död hade varit en olycka, vore det snarare lämpligt att utlysa en allmän sorgestund. Men nu dog han då han stod republiken till tjänst och bör därför hedras med ett minnesmärke. Vi har tidigare gått igenom flera exempel där *gloria* är belöningen bland annat för att ”ha gjort sig väl förtjänt av republikens tacksamhet” eller för ”stora förtjänster om republiken”. Den enda skillnaden mellan Ciceros beskrivning av dessa exempel och hans definitioner av *gloria* är ordvalen. I dessa

---

¹⁸³ Phil. 9, 4.

¹⁸⁴ Phil. 9, 5.

¹⁸⁵ Phil. 9, 5.

exempel talar han om att ha dött *ob rem publicam*, för republikens skull, medan hans definitioner av *gloria* talar om *bene de re publica mereri*, att göra sig väl förtjänt om republikens tacksamhet¹⁸⁶ eller om *magni in rem publicam meriti*, stora förtjänster om republiken.¹⁸⁷ Men det är bara en skillnad i ord, inte i sak. Båda fallen handlar om att stå republiken till tjänst. Jag menar att Cicero vandrar i samma tankespår när han argumenterar för att de romare vars öden han återberättar har förlänats offentliga ärebetygelser (statyer) när de ”dog för republikens skull” som när han pratar om att *gloria* är följden av ”stora förtjänster om republiken” eller att ”ha gjort sig väl förtjänt av republikens tacksamhet”. Då båda sakerna, å ena sidan *honores* (offentliga ärebetygelser) och å andra sidan *gloria*, är följden av samma uppförande – att stå republiken till tjänst – menar jag vidare att *honores* är de konkreta uppenbarelseformerna för begreppet *gloria*.

Nu ska vi titta på en annan del av släktskapet mellan *gloria* och *honores*. Den förra delen handlade om att de båda är följden av samma uppträdande (gentemot republiken förtjänstfullt handlande). Nu ska vi granska tidsaspekten – både *gloria* och (särskilda) *honores* är nämligen det varigenom en människa aldrig riktigt dör, om än kroppen förmultnar. Vi såg hur Cicero i sitt försvarstal för Milo år 52 betecknade *gloria* som ”det enda som förmår lindra livets korthet genom eftervärldens minne, som utverkar att vi är närvarande fastän frånvarande, att vi lever trots att vi är döda”. *Gloria* är knutet till en frånvarande närvaro, till ett förblivande liv också hos den som gått hädan. Det är också detta de *honores* syftar till, som Cicero yrkar på i det nionde talet, nämligen att förlänga den dödes liv. Vi har redan sett detta uttryckas i citaten ovan om att de sändebud som dött i olika diplomatiska uppdrag förlänades statyer för att återgälda deras korta liv med ett mer varaktigt minne.

Cicero är färdig med de historiska exemplen och talar nu om Rufus. Han vädjar till senaten: ”Ge honom alltså, församlade fäder, åter det liv, som ni berövade honom. De dödas liv vilar nämligen i de levandes minne. Sörj för att han som ni ovetande sände i döden må nå fram till odödligheten. Om ni bestämmer att hans staty skall resas på rostran, då kommer ingen glömska någonsin att hölja sig över hans beskickning”.¹⁸⁸ Även om det naturligtvis bara är en bild dragen till sin spets, att Rufus skulle få sitt liv åter, om han förlänas en staty, är grundtanken klar och verklig, att ett minnesmärke av sådant slag för Cicero är ett slags ställföreträdande liv, något slags sätt att vara närvarande fastän frånvarande, att leva trots att man är död. Mönstret från

---

¹⁸⁶ Phil. 1, 33 och Fam. 10, 5, 2.

¹⁸⁷ Pro Marcello, 8, Fam. 10, 12, 5 och Phil. 1, 29.

¹⁸⁸ Phil. 9, 10.

bestämningen av *gloria* i talet för Milos räkning är tillämpligt även här. Men det är bara Rufus' död som behöver ett minnesmärke. Hans övriga liv och gärningar är minnesmärken nog, däribland hans moraliska resning, ståndaktighet, trofasthet och enastående omsorg och klokhet när det kom till att sörja för republiken. Inte heller kommer glömska falla över hans förunderliga och nästan gudomliga kunskap om lagtolkning eller förmåga att utlägga rättvisans ord.¹⁸⁹ Dessa egenskaper är minnesmärken nog om *vitae gloriosae*, ett ärofullt liv, medan statyn kommer att vara ett vittne om *mortis honestae*, en hederlig död.¹⁹⁰ Statyn borde även återspegla Sulpicius personlighet: den borde vara inte av ryttar- utan av fotgängarslag, ”då Servius älskade förfädernas anspråkslöshet och brukade klandra vår tidsålders förfall.”¹⁹¹

5.5. Det fjortonde talet och soldaterna som stupade på ärans fält

Nu ska vi med ögonen på samma saker – de personers uppträdande som bevärdigas ärebetygelser och det förhållandet att Cicero menar att dessa ärebetygelser förlänger de dödas liv – med avseende på det fjortonde och sista talet.

Efter att Gaius Pansa tagit avfärd från Rom till Hitre Gallien (dagens Norditalien) för att undsätta sin medkonsul Hirtius och Octavianus i deras militära företag mot Antonius (vilket bland annat bestod i att hjälpa Decimus Brutus, som Antonius höll belägrad i Mutina) lämnades Cicero närapå som senatens ledare i Rom, och vid mitten av april spreds ett rykte, att han ämnade bli diktator.¹⁹² Folktribunen Publius Apuleius vederlade strax därpå denna konspirationsteori i ett tal och snart kom en försändelse från konsuln Hirtius om en stor seger för regeringsstyrkorna mot Antonius vid Forum Gallorum den 14 april på Via Aemilia. Antonius själv dog inte, men hans här erfor stora förluster. Cicero fick vind i seglen. Den 20 april kom en folkskara till hans hem på Palatinen, ledsagade honom i ett slags triumftåg till Capitolium, och sedan tillbaka till hans hus. Nästa dag sammanträdde senaten och Publius Servilius Isauricus föreslog att man skulle ta av sig sina fältkappar och att en tacksägelsefest, *supplicatio*, firas för att hedra segern.¹⁹³ Cicero motsatte sig det förra, då han menade att kriget mot Antonius ännu inte var vunnet, men höll med om det senare.

---

¹⁸⁹ Phil. 9, 10.

¹⁹⁰ Phil. 9, 11.

¹⁹¹ Phil. 9, 13.

¹⁹² *The Philippic Orations by Marcus Tullius Cicero*, with English notes by the Rev. John Richard King (Oxford: Clarendon Press, 1868), s. 317. Kings kommentar är visserligen ålderstigen, men den innehåller likväl några goda upplysningar.

¹⁹³ Romarna klädde sig i fältkappar, *sagae*, när det var krig i deras närhet för att markera att krigstillstånd rådde. Togan klädde de sig med under fredstid. Allen och Greenough 1904, s. 314.

Han har två mål med detta tal. Det ena är att få senaten att officiellt förklara Antonius statsfiende. Det andra är att få senaten att utfärda *honores* för de fältherrar – konsulerna Pansa och Hirtius samt Octavianus – som segrat över Antonius, och för de soldater som stupade i striden. De två målen hänger samman. Allen och Greenough sammanfattar deras koppling till varandra: ”Antony is an enemy to the state (*hostis*); hence the victory of the consuls should receive the honors regularly awarded only to successes in foreign wars”.¹⁹⁴ Frågan ifall Antonius är en statsfiende eller inte måste avgöras. Antingen har regeringsstyrkorna blötlagt sina vapen i medborgares eller fienders blod: ”Om detta var fienders blod, bevisade soldaterna den största trofasthet; ett oförlåtligt brott, om det var medborgares”.¹⁹⁵ Men Antonius och hans anhang är fiender, menar Cicero: han bekämpar fyra konsul;¹⁹⁶ samma krig för han mot senaten och det romerska folket och han utlovar undergång, ödeläggelse och tortyr åt alla som motsätter sig honom.¹⁹⁷ Att en tacksägelsefest för regeringsstyrkornas seger över Antonius kommer på tal bevisar i sig att han är en statsfiende, då tacksägelsefester endast firas efter segrar över fiender, inte över medborgare.¹⁹⁸ De är alltså redan *hostes re*, fiender i sak, och behöver bara förklaras det i *verbis*, ord.

Den första ärebetygelsen Cicero önskar för de tre fältherrarnas räkning, som redan föreslagits av föregående talare - är att var och en av dem beviljas titeln *imperator*, då alla som de senaste tjugo åren hedrats med tacksägelsefester fått titeln *imperator*.¹⁹⁹ Folket i Rom kom ju hem till honom, promenerade med honom till Capitolium som segertåg och nära nog i ett triumftåg till följd av de saker som dessa Roms befriare uträttat.²⁰⁰ Ett rättmätigt och sant triumftåg är nämligen ”stadens samstämmiga vittnesbörd om väl utförda förtjänster om republiken”.²⁰¹ När nu Cicero behandlades så vördnadsfullt, bör då inte senaten förläna fältherrarna denna ära? Pansa, som deltog i striderna och själv blev allvarligt skadad (skador vilka han senare avled av), lovade att ”han skulle göra vad han kunde för republikens skull, vare sig han segrar eller det

---

¹⁹⁴ Allen och Greenough 1904, s. 313.

¹⁹⁵ Phil. 14, 6.

¹⁹⁶ Vid sidan av de sittande konsulerna Hirtius och Pansa åsyftar Cicero de utnämnda, ännu ej tillträdde D. Brutus och Plancus.

¹⁹⁷ Phil. 14, 8.

¹⁹⁸ Phil. 14, 22.

¹⁹⁹ Phil. 14, 11.

²⁰⁰ *Ovatio* och *triumphus* var två hedrande segertåg som romerska fältherrar kunde beviljas efter militära framgångar. *Ovatio* var ett mindre åtråvärt, mindre utsmyckat och mindre ärofullt segertåg. *Triumphus* var den verkligt stora äran. Under en *ovatio* promenerade fältherren, eller i senare tider, red på häst, medan han under en *triumphus* åkte i en vagn som drogs av fyra hästar. Under en *ovatio* hade fältherren sin hjässa bekransad av en myrtenkrans, medan den som firade en *triumphus* bar en lagerkrans.

²⁰¹ Phil, 14, 13.

kostar honom livet”.²⁰² Hirtius, som ingick drabbning med Antonius i den största uppvisning av ”håpnadsväckande iver och *virtus*”.²⁰³ Och varför skulle någon tvivla om, frågar sig Cicero, att hedra Octavianus (av Cicero kallad Gaius Caesar) med denna utmärkelse, när han nu överträffat sin unga ålder (han var 19 år gammal) med sin *virtus*?²⁰⁴

Därefter yrkar han på den tacksägelsefest som redan föreslagits, men han anhåller om en längre sådan, som skall innefatta femtio dagar.

Slutligen önskar Cicero att senaten ska uttrycka sin tacksamhet till alla de soldater som deltog i striderna och att alla de belöningar som lovats dem ska förnyas i ett senatsbeslut.²⁰⁵ Men framför allt önskar han att senaten bevisar sin djupaste tacksamhet för den *virtus* de soldater uppvisade, som under striderna pliktade med sina liv i försvar för republikens frihet.²⁰⁶ Denna del av talet är ett äreminne, ett högstämt lovtal till de fallna soldaternas förtjänster. Cicero kommer att tänka på två ärebetygelser för deras räkning, av vilka den ena vidlåder dessa tappra soldaters *sempiternam gloriam*, deras eviga ära, och den andra syftar till att lindra deras anhörigas sorg och saknad.²⁰⁷ Cicero anhåller om att ett minnesmärke, i så värdigt skick som möjligt, skall resas för dem i den Martiska legionen som stred och dog i striden, då ”deras förtjänster om republiken är stora och håpnadsväckande”.²⁰⁸ Cicero begagnar sig av liknande ordval – ”*magna atque incredibilia merita in rem publicam*” – som när han i andra stunder talar om att *gloria* är följderna av stora förtjänster om republiken. Några av denna legions män dog i segerns ögonblick, men sådan död är salig, säger Cicero, när soldaten ger tillbaka det liv han är skyldig naturen för fäderneslandets skull.²⁰⁹ Under flykt är visserligen döden skamlig, men i segern är den ärorik.²¹⁰ De soldater på motståndarsidan, som de hann hugga ned, kommer att plikta för sina brott med högförräderiets hemskaste straff. Men ni, säger Cicero och tilltalar de fallna soldaterna, som tog ert sista andetag i segerns ögonblick, har vunnit en plats och ett säte bland de trofasta. ”Naturen gav er ett kort liv, men ett evigt minne om ett liv som återbetalats på bästa sätt”.²¹¹ Detta då ingen vore så från sina sinnens fulla bruk, att vederbörande skulle

---

²⁰² Phil. 14, 26.

²⁰³ Phil. 14, 27.

²⁰⁴ Phil. 14, 28.

²⁰⁵ Phil. 14, 29.

²⁰⁶ Phil. 14, 30.

²⁰⁷ King anmärker att Cicero för denna sorg skriver ”*maerorem et luctum*”, och inte ”*dolorem*”, en djupare smärta som inte låter sig bevekas genom yttre tröst. King 1869, s. 334.

²⁰⁸ Phil. 14, 31.

²⁰⁹ Phil. 14, 31.

²¹⁰ Phil. 14, 32: ”*In fuga foeda mors est, in victoria gloriosa.*”

²¹¹ Phil. 14, 32.

utsätta sig för de farligaste prövningar om han inte såg framför sig *summam laudem gloriamque*, den högsta berömmelse och ära.²¹² I nästa andetag säger han att dessa de tappraste och heligaste soldaters *virtus* aldrig kommer att gravsättas, varken i de nu levandes glömska eller i kommande släktleds tystnad. I Ciceros tankar följer *virtus* naturligt på att han strax dessförinnan pratat om deras *gloria*. Han föreställer sig att ett vördnadsbjudande minnesmärke skall resas till deras minne, med en inskrift som skall vittna om deras ”gudomliga *virtus*”, och därigenom kommer människor aldrig att sluta tala om deras bedrifter. ”Så bytte ni ett ändligt liv mot odödligheten”.²¹³ Detta minnesmärke möjliggör samma slags förblivande liv, hävdar jag, som Cicero menar att *gloria* möjliggör. Genom den handgripliga stadfästelsen av betydelsen hos dessa människors gärningar i minnesmärkets skepnad kommer Roms invånare alltid att påminnas om deras berömmelse och ära. Det är detta minnesmärke i stadsbilden som är minnets stödjepunkt. Den ära som skänker odödlighet åt dess bärare förankras i handgripliga stödjepunkter, där ett minnesmärke med en beskrivande inskrift är ett exempel. Vi såg ovan hur Cicero beskrev detta minnesmärkes ena syfte så som syftande till deras *sempiternam gloriam*, deras eviga ära, och vi såg likaledes hur han i detta sammanhang berättigade företaget att utsätta sig för farliga prövningar med att *summam laudem gloriamque*, den högsta berömmelse och ära, alltid hägrar som belöning för detta. Cicero skall därefter säga rätt ut, att ”den *gloria* som givits som lön åt de bästa och tappraste medborgare bäst betalas dem i minnesmärkets ärebetygelse [*monimenti honore*]”.²¹⁴²¹⁵

Men denna ärebetygelse fyller även ett annat syfte, nämligen att erbjuda tröst till de fallna soldaternas anhöriga, och ingen bättre tröst finns än ett sådant minnesmärke.²¹⁶ Till föräldrarna, säger han, vilar trösten i att de uppfostrat republikens väktare; till barnen, att de har sådana exempel på *virtus* hos sina fäder; till deras hustrur, att de förlorat män som framkallar hyllningsrop snarare än tårar; till bröderna, som liksom de igenkänner sig själva i sina bröders ansikten, kan förtrösta på att de även delar samma *virtus*. Cicero önskar att senaten med några bestämmelser eller han med sitt lovtal kunde torka tårarna på deras kinder, och att de i stället kunde glädjas över att de förlorat sina älskade i det slags död som är den vackraste av alla. ”De

---

²¹² Phil. 14, 32.

²¹³ Phil. 14, 33.

²¹⁴ Phil. 14, 33-4.

²¹⁵ Det är anmärkningsvärt att King i sin visserligen ålderstigna engelska översättning av stycket översätter *gloria* till *fame*. Det är min förhoppning att min uppsats visat, att *gloria* för Cicero hänvisar till någonting mycket högre, än blott *fame*. *The Fourteen Philippic Orations by Marcus Tullius Cicero*, övers. John Richard King (Oxford: James Thornton, 1878), s. 266. D. R. Shackleton Bailey har ”glory” i sin, *Philippics 7-14* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2010), s. 325.

²¹⁶ Phil. 14, 34.

är nämligen varken obegravda eller övergivna (även om detta inte är vanvördigt när det kommer till att dö för fosterlandet), deras lik är inte brända i billiga och spridda likbegängelser, utan staten har ombesörjt deras gravsättning och rest denna byggnad till deras minne, som är ett altare till den eviga gudomen *Virtus*.²¹⁷

Vi inledde denna uppsats med att ställa frågan hur förhållandet mellan *gloria* och *virtus* ser ut inom ramen för Ciceros tal beträffande Antonius. Mot avslutningen av det sista talet säger Cicero, att det minnesmärke han önskar reses till de fallna soldaternas eviga *gloria*, är ett altare till den av begreppet personifierade gudomen *Virtus*. I detta enda påstående besvarar han på sätt och vis uppsatsens ursprungliga frågeställning: *gloria* är, eller bör vara, den yttersta lönen för oavlätlig *virtus*. Men det har varit en lång väg dit.

5.6. Sammanfattande överläggningar

I kapitel 3 citerades Cicero med att säga att hans tids romare hade fått en underskön målning i arv, som föreställde republiken, men att han och hans generationskamrater inte bara försummat att förnya denna målning sett till dess färger, med vilka den en gång fanns, utan att de inte ens har ombesörjt att söka bevara åtminstone dess skepnad och dess allra mest allmänna drag.²¹⁸ I de tal beträffande Antonius som vi har gått igenom kan vi skönja Ciceros försök att visa hur denna målning borde se ut. Han har på sätt och vis genomfört ett restaureringsarbete av den tavla vars färger inte bara förflackats, utan ändrat karaktär, och vars linjer fördunklats, i avsikt att återställa den till dess forna glans. Vari består då detta restaureringsarbete? Hur ser den romerska republiken och den förebildlige romaren ut, efter Ciceros restaureringsförsök? Vi har sett att Cicero knyter den bland romare allmänt åtrådda äran, den djupa folkgunst som *gloria* inbegriper, till moraliskt förankrade förtjänster till nytta för republiken. Det måste bli ett slut på att vinna en berömmelse på grundval av handlingar som är skadliga för samhället. En kraftfull potentat får vara hur imponerande och fasansfull som helst, men ärorik är han då inte. Det är Ciceros mening. För att få till en formel kan man uttrycka det som att den förebildlige romaren, vare sig han är fältherre, politiker eller soldat, med sin *virtus* utför stora saker för republikens skull, och för dessa förtjänster återgäldar republiken honom med *gloria*. Denna *gloria* förlänas honom av såväl den politiska eliten, den stora folkhopen som senaten, den främsta offentliga

---

²¹⁷ Phil. 14, 34.

²¹⁸ Se s. 26.

institutionen. Vi såg att han uttryckligen ställde denna *gloria* som den yttersta belöningen en *nobilis* borde eftersträva gentemot *potentia*, lagstridig envåldsmakt.

Av detta kan vi också slutleda att Cicero förordar ett verksamt liv över ett stillasittande. Det romerska folkets främsta utmärkelse, att förläna någon *gloria*, vinner den som gör storartade ting för samhällets skull, och de exempel vi sett i talen har att göra med statsmän som ägnar sig åt diplomati under omständigheter som hotar republikens bestånd och soldater som dör när de försvarar republikens livsintressen.

Vi har vidare sett hur innebörden i *gloria* för Cicero i hög grad är knutet till ett ställföreträdande liv, ett sätt för den ärorikes personlighet att finnas kvar, även när han död. Detta förblivande liv som finns i *gloria* är förankrat i konkreta föremål eller uppenbarelseformer som vidmakthåller minnet. I genomgången av det nionde och det fjortonde talet rör det sig om statyer och minnesmärken. Det är naturligtvis också en av få saker som kan förlänas en död man.

Vi bör också fråga oss huruvida de innehåll Cicero begävar *gloria* med på olika ställen är samstämmiga med varandra. I teori- och metodavsnittet kunde läsaren läsa Skinners varning, att inte söka finna enhetlighet i spridda kommentarer och tankar, där ingen enhetlighet finns. Låt oss börja med talen beträffande Antonius. Frågan har inte ett självklart svar, då Cicero bara på ett ställe i dessa tal bestämmer *gloria* i en tydlig definition.²¹⁹ Enklast vore att jämföra definitioner med varandra. Så pedagogisk är Cicero inte. I andra fall används ordet om den belöning som tillkommer den som handlat på ett för republiken gagneligt sätt (exempelvis beträffande de soldater som dog under strid mot Antonius' styrkor).²²⁰ I två fall beskrivs stämningen att äga *gloria*, och att denna stämning gör att ingen som upplevt den kan önska sig något hellre än *gloria*.²²¹ Ingen av användningarna skär sig emot någon annan. Snarare bör man betrakta den bestämmelse Cicero får ur sig i det första filippiska talet som ett musikaliskt tema, som Cicero senare i samma tal och i de följande varierar och nyanserar, ger olika betoning och färg. Detta är inte förvånande. Talen beträffande Antonius är överlag strängt sammanhållna, och fastän mindre omständigheter förändrar sig i takt med att inbördeskriget utvecklar sig, förändrar sig inte den stora bilden. Ciceros linje är i stora drag densamma från det första till det fjortonde talet, och de hålls inom ramen för bara en handfull månader.

---

²¹⁹ Phil. 1, 29. Citeras på s. 46.

²²⁰ Phil. 14, 31. Omtalas på s. 56.

²²¹ Phil. 1, 33 och Phil. 5, 49. Citeras på s. 46f och s. 49.

Mer gäckande är frågan om det innehåll Cicero begåvar *gloria* med i talen beträffande Antonius är samstämmigt med det innehåll vi sett att begreppet rymmer i hans många citerade brev, filosofiska avhandlingar och andra tal. Otivelaktigt är att Cicero i sin sista politiska ansträngning var långt ifrån den första definition han 22 år gammal i *De inventione* gav begreppet: ”ett vitt spritt rykte i förening med beröm”.²²² Hans sista beskrivningar av ordet motsäger inte denna tidiga ordalydelse, men tillsammans med andra som ägnat sig åt ämnet, Dutmer och Sullivan, kan vi säga att det kommit att bli ett betydligt fylligare begrepp än vad det först var i Ciceros föreställningsvärld. *Gloria* är inte bara berömmelse, utan mer åtråvärd än all allomfattande politisk makt. Men i talen beträffande Antonius skänker Cicero en nyans åt begreppet, som gör att det skiljer sig, inte bara från hur Cicero förstod det i texter som han skrev fyrtio år tidigare, utan även från hur han använder det i texter med dessa tal samtida. Vi såg att han i bok tre av *Samtal i Tusculum*, som skrevs år 45, alltså omkring ett år före det första filippiska talet, skrev att *gloria* är ”de lojals samstämmiga lov, den oförstörda rösten av omdömesgilla domare”.²²³ Han betonar att *gloria* är förankrat i, eller får bekräftelse av, människor med de enligt honom riktiga politiska uppfattningarna och av en intellektuell elit. Det förefaller betydelselöst vad gemene man anser. I det första talet beträffande Antonius såg vi att Cicero hävdade att *gloria* ”vinner bifall av såväl var och en av de lojala, som av det stora flertalets vittnesbörd”.²²⁴ Här är det väsentligt att även folkhopen håller en person i god aktning för att han eller hon ska kunna vara ärorik. Omständigheterna, snarare än ett intellektuellt lappkast, förklarar skillnaden mellan de två utsagorna. Den förra beskrivningen är del av en filosofisk avhandling, skriven enbart för en bildad romersk elit. Den senare beskrivningen är del av en politisk föresats, där Cicero försöker vinna både den politiska eliten och inte bara Roms utan hela Italiens invånare mot Antonius.

---

²²² Se s. 35.

²²³ Se s. 37f.

²²⁴ Se s. 46.

5.7. *Utforskade marker*

Denna uppsats har ägnat sig åt att studera ett par begrepp i den bevarade prosalitteraturen från republikens Rom strax före kejsarväldets början. Det visade sig att begreppet *gloria* spelade en huvudroll i en av republikens sista strider, innan den dignade ned till marken. Det återstår att se vilken roll begreppet kom att spela under därpå följande år, såväl i den filosofiska litteratur där författare sökte ge ord åt tillvarons gåtfullhet som i den historiska litteraturen. Med andra ord att vidga materialet till att innefatta den efter Caesar, Cicero och Sallustius omedelbart förestående litteraturen, med namn som Livius och den augusteiska tidens stora poeter, och vidare att tillämpa detta *studium* även på silverlatinets stora prosaförfattare, Seneca och Tacitus. Det vore därtill angeläget att segla till Greklands fastland och jämföra denna undersöknings begrepp med den grekiska litteraturens motsvarigheter. Denna uppsats valde den romerska adeln som den bakgrund i vars ljus Ciceros användning av *gloria* skulle framträda. En liknande uppsats kunde skrivas, fast med den grekiska litteraturen som den sol som får skuggorna omkring de latinska begreppen att fly undan. Cecil W. Wooten har jämfört det retoriska inflytande Demosthenes hade på Ciceros tal beträffande Antonius. Myles McDonnell har visat på det avgörande inflytande grekiskans *arete* hade på hur romare under den romerska republikens sista århundrade använde *virtus*. En framtida undersökning skulle kunna studera huruvida det fanns ett idémässigt inflytande på Ciceros förståelse av *gloria* från Demosthenes och andra grekiska författare.²²⁵

---

²²⁵ Hos Platon finns exempelvis en uppfattning om ära som på många sätt liknar latinets *gloria*. Platon, Gästabudet 208c-d, *Skrifter*. Bok 1, övers. Jan Stolpe.

6. Avslutning

Cicero både lyckades och misslyckades med sina tal beträffande Antonius. Han lyckades i sin föresats att få senaten att uppbåda motstånd mot Antonius. Senaten sände sina regeringsstyrkor och förklarade honom för fiende. Men senaten misslyckades med att oskadliggöra honom. Den senares förbund med Marcus Lepidus utökades när Octavianus anslöt sig till dem sent i oktober år 43, denne yngling Cicero hade satt sitt hopp till.²²⁶ Klockan klämtade för Cicero och för den republik han ägnat sitt liv åt, när han sent omsider försökte segla till Marcus Brutus i Macedonia. Men sanden i timglaset hade redan runnit ned. Den 7 december hann Antonius' hejdukar ifatt honom före avsegling från Gaeta i Latium. Antonius lät sedan ställa fram Ciceros halshuggna huvud och händer på talartribunalen på romerska Forum.²²⁷ Vem av de två som verkligen överlevde republikens fall är dock obestridligt. I ett av sina brev förfäktar Seneca den yngre åsikten att författarna är historiens verkliga segrare. Vem skulle känt till Idomeneus, frågar han sin vän, om inte Epikuros hade nämnt honom i sina brev? En djup glömska har höljt sig över alla dessa höjdare och storpampar och till och med över kungen själv som Idomeneus hade att tacka för sitt ämbete. Vem, frågar han vidare, skulle känt till Atticus, om inte Ciceros brev förevigat honom?²²⁸

Västroms fall brukar anges med året 476 e.Kr., då den germanske krigsherren Odovakar avsatte den siste västromerske kejsaren, Romulus Augustus. Men lika gärna skulle historieskrivningen kunna bestämma fallet från några ord författade av Boëthius år 523 e.Kr., där han hävdar att hur lång en människas berömmelse än skulle vara, skulle den likväl synas inte bara kort, utan ingenting, ifall den mättes med evigheten.²²⁹ Ptolemaios har visat, säger han, att jorden bara är en liten prick i hela världsalltet och på denna lilla prick är det bara en del som är beboelig för människor – hav, sjöar, öknar och andra underlag täcker mycket. Och det är alltså här, i denna lilla del på den i universum lilla jorden, som den ärelystne vill sprida sitt rykte och framhäva sitt namn. I stället för att stödja sig på vissheten om sin egen moraliska beskaffenhet, fortsätter Boëthius, följer han populära vindkast och tomt snack, och ser det som en hög belöning att varmt omtalas i folkligt skvaller. Med Odovakars svärd föll romarens kropp till marken; med Boëthius' ord lämnar anden kroppen. Orden är ett koncentrat av hur stort avstånd som där fanns mellan republikens Rom och medeltidens början, hur fjärran kulturerna nu var, trots skenbara likheter, som att Boëthius – som ju faktiskt var ”romare” – härstammade från italiensk adel och

---

²²⁶ Manuwald 2007, band 1, s. 30f.

²²⁷ Plutarchos, *Cicero*, 48.

²²⁸ Seneca den yngre, *Epistulae Morales ad Lucilium*, 2, 21, 3f.

²²⁹ Boëthius, *De consolatione philosophiae*, 2, 7, 60.

tog republikens stora ord i sin mun, ty det är just *fama* och *gloria* han talar om. Men dess klang är nu en annan.

7. Källförteckning

Boëthius, *De consolatione philosophiae*

Caesar, Gaius Julius:

De bello civili

De bello gallico

Cicero, Marcus Tullius:

De inventione

De officiis

De re publica

Epistulae ad Atticum

Epistulae ad Brutum

Epistulae ad Familiares

Epistulae ad Quintum Fratrem

In M. Antonium 1-14

In Pisonem

Pro Archia

Pro lege Manilia

Pro Marcello

Pro Milone

Pro Sestio

Tusculanae Disputationes

Plutarchos, *Cicero*

Sallustius:

Bellum Catilinae

Bellum Jugurthinum

Seneca den yngre, *Epistulae Morales ad Lucilium*

Suetonius, *Divus Julius*

8. Latinska utgåvor och textkritiska kommentarer

Cary, Earnest. *Dio's Roman History. 4, [Books XLI-XLV]*. Loeb Classical Library. London, 1916.

Cicero, Marcus Tullius, and William S. Watt. *M. Tulli Ciceronis Epistulae. Vol. 1, Epistulae Ad Familiares* (Oxford: Clarendon, 1982).

Cicero, Marcus Tullius, and William S. Watt. *M. Tulli Ciceronis Epistulae. Vol. 2, Epistulae Ad Atticum, P. 1, Libri I-VIII* (Oxford: Clarendon, 1965).

Cicero, Marcus Tullius, and D. R. Shackleton Bailey. *M. Tulli Ciceronis Epistulae. Vol. 2, Epistulae Ad Atticum, P. 2, Libri IX-XVI* (Oxford: Clarendon, 1961).

Cicero, Marcus Tullius, and William S. Watt. *M. Tulli Ciceronis Epistulae. Vol. 3, Epistulae Ad Quintum Fratrem ; Epistulae Ad M. Brutum ; Fragmenta Epistularum ; Accedunt Commentariolum Petitionis Et Pseudo-Ciceronis Epistula Ad Octavianum* (Oxford: Clarendon, 1958).

Clark, A. C. *Pro Milone. Pro Marcello. Pro Ligario. Pro rege Deiotaro. Philippicae I-XIV* (New York: Oxford University Press, 1918).

Edwards, H. J. *The Gallic War*. Loeb Classical Library LCL072 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917).

Foster, B. O. *History of Rome, Volume I: Books 1-2*. Loeb Classical Library LCL114 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919).

Gardner, R. *Pro Sestio. In Vatinius*. Loeb Classical Library LCL309 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1958).

Gummere, Richard M. *Epistles, Volume I: Epistles 1-65*. Loeb Classical Library LCL075. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.

Keyes, Clinton W. *On the Republic. On the Laws*. Loeb Classical Library LCL213 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928).

King, John Edward. *Tusculan Disputations*. Loeb Classical Library LCL141 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927).

King, John Richard, *The Philippic Orations by Marcus Tullius Cicero*, with English notes by the Rev. John Richard King (Oxford: Clarendon Press, 1868).

Manuwald, Gesine, *Cicero Philippics 3–9* (Berlin: De Gruyter, 2007).

Perrin, Bernadotte. *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar*. Loeb Classical Library LCL099 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919).

Ramsay, John T. *Cicero Philippics I–II* (New York: Cambridge University Press, 2003).

Rand, E. K., H. F. Stewart, and S. J. Tester. *Theological Tractates. The Consolation of Philosophy*. Loeb Classical Library LCL074 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973).

Rolfe, J. C. *Lives of the Caesars, Volume I : Julius. Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula*. Loeb Classical Library LCL031 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914).

Rolfe, J. C. *The War with Catiline. The War with Jugurtha*. Loeb Classical Library LCL116 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013).

Watts, N. H. *Pro Archia. Post Reditum in Senatu. Post Reditum Ad Quirites. De Domo Sua. De Haruspicum Responsis. Pro Plancio*. Loeb Classical Library LCL158. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923).

9. Litteraturförteckning

- Brunt, P.A., *Social Conflicts in the Roman Republic* (London: The Hogarth Press, 1986).
- Cicero's Philippics, History, Rhetoric and Ideology*, red. Tom Stevenson & Marcus Wilson (Auckland: Polygraphia Ltd, 2008).
- Chang, Kei Eun, *The Community, the Individual and the Common Good. To Idion and To Sympheron in the Greco-Roman World* (London: Bloomsbury T&T Clark, 2013).
- Charaux, Charles, *Quid de Gloria Senserit Marcus Tullius Cicero*, 1866.
- Crawford, Michael, *The Roman Republic*, fjärde upplagan (Glasgow: William Collins Sons & Co. Ltd, 1988).
- Dutmer, Evan Robert William, *Cicero Philosophico-Politicus: Glory, Friendship, Utopia* (Proquest LLC: Ann Arbor, 2019).
- Earl, Donald, *The Moral and Political Tradition of Rome* (London och Southampton: The Camelot Press LTD, 1967).
- Earl, Donald, *The Political Thought of Sallust* (London: Cambridge University Press, 1961).
- May, James M., *Trials of Character. The Eloquence of Ciceronian Ethos* (Chapel Hill och London: The University of North Carolina Press, 1988).
- McDonnell, Myles, *Roman Manliness* (New York: Cambridge University Press, 2006).
- Schofield, Malcolm, *Cicero: Political Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 2021).
- Skinner, Quentin, *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*, red. James Tully (New Jersey: Princeton University Press, 1988).
- Sullivan, Francis A, *Cicero and Gloria*, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, vol. 72, 1941, s. 392-391.
- Syme, Ronald, *The Roman Revolution* (Oxford: Oxford University Press, 2002).
- Wistrand, Erik, *Politik och litteratur i antikens Rom* (Göteborg: Paul Åströms förlag, 1978).
- Wooten, Cecil W., *Cicero's Philippics and their Demosthenic Model* (Chapel Hill och London: The University of North Carolina Press, 1983).